

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Інститут філології й журналістики

Кафедра методики філологічних дисциплін і стилістики української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**НОМІНАЦІЯ МОВНИХ ЯВИЩ:
СЕМАНТИЧНИЙ ТА ГРАМАТИЧНИЙ
АСПЕКТИ**

Здобувача ступеня вищої освіти магістр
групи МУСП

галузі знань 0203 Гуманітарні науки
спеціальності 8.02030301

Українська мова і література*

Яцкової Тетяни Миколаївни

Керівник: докт. філол. наук,
проф. **Іваницька Н. Л.**

Розширена шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Голова комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Вінниця – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. НОМІНАЦІЯ МОВНИХ ЯВИЩ У СЕМАНТИЧНОМУ АСПЕКТІ	
1.1 Лінгвістична сутність терміна «номінація».....	7
1.2 Основи визначення типів номінації в сучасному мовознавстві.....	12
1.3 Денотативна природа номінацій мовних явищ (предметний, процесуальний, атрибутивний денотати).....	19
1.3.1 Семантична ресурсоспроможність українських словоназв предметних денотатів (на прикладі словоназви предметного денотата «інформація»).....	32
1.3.2 Семантична ресурсоспроможність українських словоназв процесуальних денотатів (дієслів руху, мовлення, інтелектуальної спрямованості дії).....	35
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	58
РОЗДІЛ II. НОМІНАЦІЯ МОВНИХ ЯВИЩ У ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ	
2.1 Номінація денотатів словоназвами у функції обов'язкових формально-синтаксичних компонентів речення.....	60
2.2 Номінація денотатів словоназвами у функції факультативних формально-синтаксичних компонентів речення.....	64
2.3 Специфіка вияву номінацій предметних денотатів у структурі семантичних єдностей (на прикладі словоназви предметного денотата «новина / новини»).....	66
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Проблема називання в ономасіології й семасіології є об'єктом уваги багатьох лінгвістів. Про це свідчать численні наукові праці, в яких досліджено назви та причини виникнення мовних одиниць (О. Блінова, Т. Боброва, О. Габинська, О. Земська, Л. Капанадзе, О. Снітко та ін.). Деякі автори окреслюють важливість вивчення лінгвістичної сутності та аспектів номінації (Е. Азнаурова, Н. Арутюнова, Г. Золотова, Г. Колшанський, О. Кубрякова, Б. Серебренников, В. Телія, Г. Уфимцева та ін.). Типологію лінгвістичних найменувань досліджували Н. Арутюнова, В. Гак, Н. Голєв, М. Голомідова, Н. Мігіріна, В. Телія, М. Федорова та ін. Проблема теорії номінації визначається у працях Е. Азнаурової, О. Кубрякової, В. Телії, Г. Уфимцевої та ін. Увагу мовознавців все частіше привертає поглиблений аналіз номінативного процесу (В. Русанівський, В. Жайворонок, І. Нестеренко, О. Селіванова, О. Тараненко, Н. Іваницька та ін.).

Дослідженню номінації мовних явищ присвятили свої кандидатські дисертації – А. Таран «Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики»; К. Брітікова «Узуальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови (тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи)»; І. Нестеренко «Явища непрямой номінації в українській мові» та ін.

Сучасний стан номінативних досліджень вирізняється наявністю значної кількості класифікацій типів (видів, способів) номінації. Така кількість типологій пов'язана з різновекторністю критеріїв поділу номінативних одиниць на типи, види або способи. Незважаючи на те, що в досліджуваній період спостерігається зростання чисельності студій, присвячених вивченню номінативних процесів у сучасній теорії номінації, вони залишаються ще недостатньо простудійованими. Особливого значення нині набуває проблема визначення «номінаційної тріади» – принципу (й ознаки) номінації, способу та засобів номінації; розмежування

прямих і непрямих номінативних процесів у сучасній теорії номінації; питання непрямої номінації в українському розмовному мовленні. Це й зумовлює **актуальність** обраної теми магістерської роботи «Номінація мовних явищ: семантичний та граматичний аспекти».

Об'єктом дослідження стали семантичний та граматичний аспекти повнозначних слів предметних і процесуальних денотатів.

Предмет дослідження: словоназви предметних та процесуальних денотатів у художніх творах сучасних письменників та газетній періодиці.

Метою роботи є вивчення денотативної природи предметних та процесуальних денотатів з урахуванням ознак «автосемантизм / синсемантизм».

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) дослідити лінгвістичну сутність терміна «*номінація*»;
- 2) порівняти та проаналізувати концепції дослідників щодо типів номінацій;
- 3) охарактеризувати денотативну природу предметних та процесуальних денотатів;
- 4) проаналізувати іменникові словоназви предметних денотатів «*інформація*» та «*новина/ новини*» з урахуванням ознак «автосемантизм / синсемантизм»;
- 5) представити іменникові словоназви предметних денотатів «*інформація*» та «*новина/ новини*» в сукупності їх типових сполучуваностей у системі сучасної української мови;
- 6) виділити лексико-семантичні групи базових дієслів руху, мовлення та дієслів інтелектуальної спрямованості дії, здійснити класифікацію дієслівних предикатів, враховуючи їх семантико-синтаксичні і функціональні особливості;

7) виокремити ядерну сему у кожній лексико-семантичній групі дієслівної лексики та з'ясувати особливості їх функціонування у художньому та розмовному стилях;

8) схарактеризувати особливості номінації денотатів словоназвами у функції обов'язкових та факультативних формально-синтаксичних компонентів речення.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися описовий, квантитативний, статистичний та зіставний методи.

Новизна дослідження: вперше досліджено семантичний та граматичний аспекти мовних явищ на прикладах художніх творів сучасних українських письменників (О. Жовни, А. Кокотюхи, В. Лиса, М. Матіос, В. Портяка).

Теоретичне значення дослідження полягає у його внеску у розвиток сучасної граматичної науки, зокрема у комплексному описі функціонально-семантичних властивостей словоназв предметних та процесуальних денотатів.

Практичне значення: результати дослідження можна використати для викладання теоретичних курсів, спецкурсів та спецсемінарів у вищій школі. Результати дослідження можуть бути використані при укладанні тлумачних словників.

Апробація результатів роботи: за матеріалами роботи видруковано 2 статті: «Семантична ресурсоспроможність української іменникової словоназви предметного денотата «інформація»» (збірник «Методичний пошук вчителя-словесника», м. Вінниця, 2016 р.), «Семантичні єдності зі словоназвою предметного денотата «новина / новини»» (збірник «Методичний пошук вчителя-словесника», м. Вінниця, 2016 р.). Результати апробовані у виступах автора на звітній науковій конференції викладачів, аспірантів і студентів Інституту філології й журналістики

(м. Вінниця, 20 квітня 2016 р.), на науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні проблеми сучасної мовної та літературної освіти в середніх навчальних закладах України» (м. Вінниця, 19 травня 2016 р.), на конференції «Сучасний український дискурс очима молодого науковця» (м. Вінниця, 19 травня 2016 р.).

Структура дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (119 позиції).

Загальний обсяг дипломної роботи – 87 сторінок.

РОЗДІЛ І. НОМІНАЦІЯ МОВНИХ ЯВИЩ У СЕМАНТИЧНОМУ АСПЕКТІ

1.1 Лінгвістична сутність терміна «номінація»

У сучасному мовознавстві чільне місце займають гіпотези і фрагменти теорій тлумачення дефініції терміна «номінація» (лат. *nominatio* – назва, найменування) [20, с. 338].

Ми ставимо за мету з'ясувати лінгвістичну суть номінації мовних явищ, визначити функції номінації в процесі творення слів та класифікувати способи творення номінації.

Енциклопедія української мови за редакцією В. Русанівського трактує «номінацію» як: 1) творення і надання *назв* пізнаним і вичленованим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою); 2) результат цього процесу, тобто сама назва; 3) називання як використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів. Відповідно до різного розуміння номінативних функцій мовних одиниць є ширше і вужче розуміння номінації: а) ширше – взагалі як знакової репрезентації позамовних об'єктів, властивої всім типам мовних знаків (реалізація репрезентативної функції мови, за К. Бюлером); б) вужче – тільки як називання об'єктів, тоді як указування на них (функція дейктичних одиниць) або їх вираження (наприклад, за допомогою вигуків) вважається невластиве номінації або взагалі виводиться за її межі. Комплексне вивчення номінації здійснюється в ономасіології [114, с. 418].

У лінгвістичній літературі номінація як процес по-різному трактується в різних мовних школах. З позиції **гносеолого-семантичного аспекту**, мовознавець А. Уфимцева вважає, номінацію як «процес перетворення фактів позамовної дійсності в надбання системи та

структури мови, в мовні значення, які відображають у свідомості носіїв мови досвід їхнього суспільного життя» [115, с.13]. Мовна номінація – це творчий процес, тому що вона не тільки відтворює позамовну дійсність, а й творить її. Номінація об'єднує мову, мислення та діяльність. Цей зв'язок виявляється у процесі семіоза, знаковому співвідношенні найменування, в якому поєднується зміст (понятійна форма мислення), ім'я (мовна форма) та дійсність (означувані позамовні предмети, явища, події) [115, с. 10 – 13].

За **семасіологічним підходом**, де зміст найменування вважається засобом виокремлення та найменування реалій, класу реалій, номінація трактується як шлях від слова до його значення [115, с. 336].

Дослідник Ф. Бацевич надає перевагу **ономасіологічному підходу** [13, с. 23]. Він розглядає змістовний бік мовної одиниці не з позиції формування їхніх внутрішньосемантичних значущостей і механізму семантичного поширення слів та словосполучень, а з позиції предметної спрямованості, тобто співвіднесеності мовної одиниці з позамовним предметним рядом, коли ця співвіднесеність виступає засобом позначення, найменування останнього.

У сучасній мовознавчій літературі дискусійним залишається питання «способу номінації». Одні мовознавці тлумачать його як прийом здійснення принципу номінації, що у своїй основі має мотивуючу ознаку [79, с. 4; 36, с. 93 – 100]. За цим принципом вони виділяють: прямий спосіб номінації (мотивуюча ознака виражається безпосередньо) і опосередкований (мотивуюча ознака виявляється в асоціації за допомогою іншого вже існуючого слова). Інші вчені «спосіб номінації» розглядають як спосіб утворення найменувань [55, с. 45 – 46; 88, с. 47; 96, с. 9]. На цій підставі виділяється два способи номінації: прямий і непрямий.

В. Колшанський непряму номінацію визначає як «позначення нового предмета через несуттєві, другорядні ознаки іншого предмета, відображене в його найменуванні» [83, с. 142].

Основним «ареалом» функціонування непрямих номінацій є розмовне мовлення. Номінація об'єктів позамовної дійсності в усно-розмовному мовленні має свої особливості, які спричинені характером функціонування цього стилю мовлення: непродуманість мовних елементів заздалегідь, okazіональність, обмежена кількість часу на обдумування тощо. Неабияку роль у процесі непрямого найменування відіграє суб'єктивний фактор номінатора.

Основними критеріями розмежування прямої та непрямой номінації є похідність непрямой номінації від прямої (первинної). За термінологією В. Гака та Т. Матвєєвої, пряма номінація – «базовий номінал», «опорна номінація», тобто лексична одиниця у своїй первинній функції [34, с. 243]. Такий мовний знак має одиничну референцію і переважно є конотативно нейтральний [33, с. 243], тобто належить до класу «нейтральне загальновживане слово». Усі ж непрямі найменування формуються на базі того значення слова, чиє ім'я використовується в новій для нього функції називання (*залізний цвях, залізний кулак*).

Непряма номінація, на відміну від прямої, має яскраво виражений оцінний чи експресивний характер. Наприклад, при непрямій номінації осіб оцінність втілюється за допомогою метафоричності (*зміюка, голубка, ластівка, дзига, енциклопедія, троянда*), суб'єктивно оцінних суфіксів (*бродяга, робітничок, брехун, забіяка*), суб'єктивно оцінних префіксів (*безголосий, безхребетний, наливайко*). У розмовному повсякденному мовленні такі номінації осіб можливі переважно серед знайомих користувачів мовою.

Непряма номінація виникає цілеспрямовано або okazіонально, замінюючи пряму номінацію і створюючи ситуацію перенайменування. Непрямі номінації у розмовному мовленні спричинені психологічно. Як відмічає дослідник І. Нестеренко, «мовцеві може не вистачати часу на обдумування і він вагається у виборі слова чи навіть на якусь мить може

призабути його. У такому випадку предмет можна назвати розчленовано, описуючи його функції» [96, с.12]. Наприклад: *«ввімкни, те що інформацію пересилає» (про пристрій Bluetooth в мобільному телефоні), чи «зважте мені, будь ласка, ці кислі і жовті, що скули зводять» (про лимони).* Цілеспрямовано непряма номінація виникає внаслідок бажання мовця надати суб'єктивної оцінності об'єкту позамовної дійсності *«ці клоунські, з червоним бантом я не купуватиму» (про взуття), або «Марино, ой вибач помилився, Мурено!» (мурена – це риба, що за формою нагадує змію).*

Мовознавці О. Габинська, А. Журавльов, О. Тараненко, В. Телія, розрізняють первинну і вторинну номінації. Первинна номінація – украй рідкісне явище в сучасних мовах, оскільки первинний лексичний склад усіх мов уже усталився протягом багатьох століть. Вторинна номінація – позначення елементів дійсності за допомогою похідних лексико-семантичних одиниць.

В. Телія під первинною номінацією розуміє первісне слово, похідність якого може бути розкрита тільки при етимологічному або історичному аналізі [113, с. 336]. Вторинна номінація – це «використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції називання» [112, с. 218]. Вона властива сучасному стану мови, оскільки поповнення лексичного фонду мов здебільшого здійснюється за допомогою словотворення й перенесення значень. На думку дослідника, під час мислення встановлюються асоціації за подібністю чи суміжністю між деякими властивостями елементів уже існуючого значення імені й властивостями нового означуваного [113, с. 336].

Згідно його концепції, за характером указівки ім'ям на дійсність слід виділяти два типи вторинної номінації: автономний і неавтономний. Автономна номінація протікає на базі одного слова й, набуваючи самостійної номінативної функції, може «автономно» вказувати на

дійсність. Неавтономна номінація відрізняється тим, що в процесі формування нової мовної одиниці їй притаманна здатність указувати на певну дійсність лише в поєднанні з конкретними лексичними одиницями в конкретному контекстуальному оточенні.

О. Габинська пропонує трактувати первинну номінацію, як таку, що реалізовує утворення нового слова, а вторинну – будь-яку наступну. Мовознавець також розмежовує первинну номінацію за допомогою загальноновживаних слів, що вже закріпилися у традиційному слововживанні, і вторинну номінацію – за допомогою словотвірних процесів, проте, які ще не закріпилися у загальноновживаній мові [32, с.10].

О. Тараненко вказує, що первинна номінація має семантичну природу і здійснюється на основі встановлення в свідомості певних відношень між уже зафіксованим у номінативному ареалі мови фрагментом дійсності й тим, що тільки фіксується. На поверхні мови такий процес виражається як перенесення (повне або часткове) назви вже відомого об'єкта для найменування новопізнаного або новооцінного. Акти первинної номінації можуть оформлятися або відразу як однослівна назва: *Він живе (народився) в Києві ([ε] родом з Києва) > Він [ε] киянин*, або як неоднослівна назва (результат первинної номінації), яка, в свою чергу, може поступово перетворюватися на однослівну (результат вторинної номінації того самого об'єкта). Вторинна номінація виявляється як скорочення і рідше як розширення (*табурет – табуретка*) попередньої назви. Первинна номінація – як одно-, так і неоднослівна – відбувається переважно через стадію предикативного приписування ознаки її певному носієві. Причому предикат слід розуміти не стільки у вужчому, суто граматичному значенні, стільки як психологічний предикат, рему висловлювання з наявністю найелементарнішого психологічного суб'єкта (це швидше дейктична, а не власне-номінативна одиниця) [110, с. 385-387].

Отже, в основу номінації як лінгвістичного явища покладено лексичні та граматичні аспекти. В процесі дослідження виявлено номінативні функції, які є головними в процесі творення слів. Вважаємо, що доцільно номінативність розглядати як здатність мовних одиниць самотійно, без допоміжних засобів, виражати, актуалізувати та передавати відповідний зміст: реалії, явища, предмети. Розрізнення способів номінації на прямий і опосередкований, прямий і непрямий, первинну та вторинну номінації пов'язане, на нашу думку, з їх статусом як одиниць у системі мови, з потребами комунікації у прямому позначенні реалій навколишньої дійсності чи з підкресленням виокремлення тих чи інших сторін денотата. Непряма (вторинна) номінація пов'язана з розширенням чи скороченням попередньої назви, її трансформацією. Більшість непрямих форм пов'язані з розмовно-побутовим мовленням, здебільшого використовуються у неформальних мовних ситуаціях. Такі номінації характеризуються прозорістю внутрішньої форми, що є основою їх емоційності.

1.2 Основи визначення типів номінації в сучасному мовознавстві

У сучасному мовознавстві дискусійним є питання щодо визначення типів номінації, на які впливають різні шляхи відбору критеріїв називання. Проаналізуємо та порівняємо концепції визначних дослідників з даної проблеми.

Мовознавці Т. Журавльова, Н. Мігіріна, О. Тараненко, А. Уфімцева пріоритетним вважають **критерій місця творення номінативних одиниць**. Вони виділяють три види номінації:

- а) номінацію через слово і словосполучення (лексичну);
- б) номінацію через речення (пропозитивну);
- в) номінацію через текст (дискурсивну) [56, с. 96].

Критерій місця творення номінативних одиниць переносять на врахування **структурного типу** найменування, використовують термін «структурні типи номінацій».

О. Тараненко зауважує, що слово і стійке словосполучення – це готові й відтворювані номінативні знаки мови, які співвідносяться з позначуванням фрагментом дійсності через опосередкування відповідним узагальненим поняттям. Вільне словосполучення і речення – це номінативні знаки мовлення, які співвідносяться з позначуванням одиничним (неузагальненим) фрагментом дійсності через його відображення в уявленні мовця і в кожному акті мовлення заново створюються (комбінуються) для позначення того чи іншого конкретного об'єкта. Порівняємо: *світає, гроза, біла хата, копати картоплю* – на відміну, наприклад, від «*Світає, край неба палає, соловейко в темнім гаї сонце зустрічає...*» (Т. Шевченко); *біла сакля; копати ріпу*; порівняємо відсутність виразних меж між апозитивним словосполученням як одиницею мовлення (*парасолька-автомат*) і аналогічним складеним словом (*телефон-автомат*) [110, с. 385 – 386].

Т. Журавльова виділяє ще один особливий тип найменування – **запозичена номінація** [56, с. 96]. Як відомо, запозичення – процес уведення до певної мови морфем, слів або висловів іншої мови. Запозичення є одним із способів поповнення словникового складу мови поряд зі словотворенням. Чинниками запозичення є мовні контакти народів на базі політичної, економічної, культурної, наукової взаємодії; формування мовних союзів одного регіону, процеси глобалізації, війни; розширення систем масової комунікації тощо. У процесі запозичення слово чи сполука може зберігати своє вихідне значення або змінювати його: перше відбувається переважно під час введення реалій чи понять інших етносів (екзотизмів) або термінів. Запозичення може бути прямим або опосередкованим (із мови-посередника). Наприклад, значна кількість

запозичень потрапили в українську мову через старослов'янську та європейські мови-посередники. Лінгвісти розмежовують засвоєні мовою запозичення, що їх не усвідомлюють як такі; іншомовні слова, серед яких виділяються екзотизми, варваризми (чужорідні в мові слова) й інтернаціоналізми, фонд яких наявний у багатьох споріднених і неспоріднених мовах у вигляді терміносистем різних галузей науки й техніки, виробництва і культури [105, с. 159]. Отже, з'являється ще один **критерій** поділу номінації – **джерело появи номена**.

Відповідно до **критерію призначення номінації, її комунікативної функції** Н. Арутюнова виділяє чотири функціональних типи номінації: **екзистенційну чи інтродуктивну, ідентифікаційну, предикатну й апелятивну** [6, с. 304 – 350].

Екзистенційна номінація вибирається відповідно до тієї сфери буття, у яку вона вводиться. Серед екзистенційних номінацій переважають імена й іменні вирази таксономічного і дескриптивного типу. Екзистенційна номінація легко розгортається у словесний портрет предмета. Базуючись на об'єктивній семантиці, екзистенційна номінація може в той же час приймати суб'єктивно-оцінні визначення, що задають емоційну тональність наступної оповіді.

Якщо для **інтродуктивної** номінації характерні імена широкої семантики, то **ідентифікаційна** номінація об'єкта прагне спиратися на його індивідуальні об'єктивні риси, ознаки, що виділяють даний предмет усередині класу. На вибір ідентифікаційної номінації впливає цілий ряд чинників. До них належать: рівень поінформованості адресата мови, характер описуваної події, яка виявляє у своїх учасників визначені властивості (аспектуальна номінація); значення предиката, що імплікує наявність у суб'єкті чи об'єкті визначеної якісної характеристики, ставлення мовця до предмета, тип відношень між учасниками події (на це

вказує вживання релятивних номінацій) і, нарешті, загальний стиль оповіді.

Вибір ідентифікаційного імені регулюється як прагматичними, так і змістовими чинниками. Якщо **ідентифікаційна** номінація відповідає тільки прагматичному завданню, то її зміст не виходить за межі фонду загальних знань співрозмовників, тобто не несе для адресата мови додаткової інформації. Між ідентифікаційним ім'ям і предикатом звичайно відсутня семантична співвіднесеність. Якщо ідентифікаційна номінація відповідає не тільки прагматичному завданню пошуку предмета спілкування, то її зміст знаходиться у визначеній взаємодії зі змістом предиката. Атрибути при ідентифікаційній номінації або мають адитивний характер, нанизуючи ідентифікаційні ознаки об'єкта, або несуть у собі нову інформацію про описувані події чи момент мовленнєвої діяльності.

Предикатна номінація предмета спрямована на виявлення його істотних рис. Цілком занурюючись у те, що повідомляється, предикатна номінація загострює увагу на одній з ознак предмета, тим чи іншим способом його уточнює, виокремлює й відтінює. Для цього використовуються визначені синтактико-семантичні прийоми протиставлення, нанизування близьких за значенням імен. У позиції звертання вживаються імена синсемантичні, що фіксують відношення між співрозмовниками або ставлення до співрозмовника з боку того, хто говорить. Визначення чи апелятив, як правило, має емоційно-оцінне значення. Вибір апелятива регулюється не тільки індивідуальними взаєминами співрозмовників, але й прийнятими в даному суспільстві соціальними стандартами [6, с. 356 – 357].

Для Г. Колшанського визначальним у виділенні типів номінації також є **критерій ролі номенів у комунікації**. Дослідник виокремлює два типи номінації: лексичну (як елемент граматичної номінації), яка не створює самої комунікативної одиниці, опосередковано бере участь у

комунікації, не становить самостійної категорії, і граматичну – самостійну категорію, що створює передумови для здійснення комунікативного процесу [82, с. 26].

Залежно від позначуваного об'єкта лінгвісти (Л. Полякова, М. Федорова) виділяють **елементну** номінацію і номінацію **подій**.

Елементна номінація позначає визначений елемент дійсності: предмет, якість, процес, відношення, будь-який реальний чи уявний об'єкт. Номінація подій як номіната має певну мікроситуацію, тобто подію, факт, які поєднують у собі ряд певних елементів. Вона має форму речення, тому її ще називають «**пропозитивною номінацією**» [33, с. 257].

Описану вище елементну номінацію мовознавець М. Федорова [116, с. 132] поділяє за критерієм кількості елементів у номені. Вона вказує на існування трьох основних типів номінантів, отже й, трьох основних типів номінації:

- 1) однослівних чи монологічних;
- 2) комплексних із виділенням серед них бінарних (із двох самостійних слів) і власне комплексних (із більшої кількості слів);
- 3) описових [116, с. 132].

В основу наступної класифікації лінгвісти (М. Мігіріна, І. Нестеренко та ін.) вкладають **критерій загальноприйнятості чи специфічності номенів**. Відповідно виділяють **узуальну** та **оказіональну** номінації.

Вибір **оказіональної** номінації, на відміну від **узуальної**, детермінований особливостями авторського світогляду, його мовною / мовленнєвою компетенцією, мотивом і метою, контекстом, складовими тексту / дискурсу й іншими факторами. Використання в комунікації **оказіональних** слів привертає увагу адресата до способу вираження думки, що сприймається як більш яскрава і значуща. Оказіональне слововживання можна вважати моментом найбільш напруженої активності людської

думки щодо адекватного вираження світорозуміння. Розглянемо **критерій мотивації й мотивованості**. Це основний розрізнявач типів номінації у В. Даниленко:

- 1) мотивована (афіксальні номени, складні словосполучення, семантичне перенесення);
- 2) немотивована (запозичення, кальки, терміни з власних імен через метонімічне перенесення) [44, с. 63].

Дослідник вважає, що у термінології «найоб'єктивнішим можна вважати виділення словотвірно-морфологічного, синтаксичного й семантичного типів мотивованості, що відповідають трьом основним способам термінологічного словотвору в російській мові (морфологічному, синтаксичному й семантичному)» [44, с. 63].

Деякі мовознавці в основу своєї класифікації кладуть не один критерій, а одразу декілька. Наприклад, В. Вовк [31, с. 14] виділяє внутрішньомовну і міжмовну, образну й необразну, первинну і вторинну номінацію. Дослідник для визначення типу номінації одночасно враховує критерій джерела, час появи та звичності номенів. У попередніх класифікаціях типи номінації відокремлені один від одного, а у цій вони взаємопроникні та становлять сукупність ознак певного номена. Наприклад, у автора утворення на зразок КУБ «Київська універсальна біржа» належить до внутрішньомовної образної первинної номінації, а КДУ «Київський державний університет» – до внутрішньомовної необразної первинної). В. Вовк також подає класифікацію засобів номінації в українській мові:

- 1) внутрішньомовні засоби: афіксація, словоскладання, складання основ, аббревіація, перенесення найменувань, сполучення слів тощо;
- 2) міжмовні засоби: запозичення, калькування, перифрази тощо [31, с. 120 – 121].

Все сказане дає дійти висновків, що суперечність між класифікаціями типологій номінацій зумовлена вибором критеріїв називання. Мовознавці надають перевагу певній категорії: критерію місця творення номінативних одиниць (Т. Журавльова, Н. Мігіріна, О. Тараненко, А. Уфимцева), критерію поділу номінації (О. Селіванова), критерію призначення номінації, її комунікативної функції (Н. Арутюнова), критерію ролі номенів у комунікації (Г. Колшанський), критерію кількості елементів у номені (М. Федорова), критерію загальноприйнятості чи специфічності номенів (Н. Мігіріна, І. Нестеренко), критерію мотивації й мотивованості (В. Даниленко), критерію джерела, часу появи та звичності номенів (В. Вовк). Відповідно до чинних критеріїв сформувалися такі типи номінацій: лексична, пропозитивна, дискурсивна, запозичена, екзистенційна, ідентифікаційна, предикатна, апелятивна, граматична, елементна, номінація подій, однослівна чи монологічна, комплексна, описова, узуальна, okazіональна, мотивована, немотивована, внутрішньомовна і міжмовна, образна і необразна, первинна і вторинна.

Деякі дослідники в основу своєї класифікації кладуть один критерій, а інші, наприклад, В. Вовк одразу декілька. Це зумовлено вивченням номінативних процесів у певному розрізі мовних явищ.

На нашу думку, номінація є складним, різноплановим та багатоаспектним явищем зі своїми особливостями та специфікою, тому виникає необхідність використовувати комплексний підхід до вивчення типологій номінативних процесів у сучасній українській мові.

1.3 Денотативна природа номінацій мовних явищ (предметний, процесуальний, атрибутивний денотати)

Повнозначне слово в аспекті вивчення його номінативної природи й здатності називати денотат розглядаємо як основну мовну одиницю, здатну акумулювати складну й суперечливу наукову проблематику, що стосується слова. Зрозуміло, що кожне повнозначне слово виконує в мові номінативну функцію, тобто називає денотат. Іменникові словоназви номінують предметні денотати, дієсловоназви номінують процесуальні денотати, прикметникові – атрибутивні денотати, прислівникові – адвербіальні денотати. Саме номінативна функція (функція називання) «виокремлює» клас повнозначних слів, відокремлюючи їх від неповнозначних (службових). Достатньо апробованою є також наукова теорія про поділ повнозначних слів на автосемантичні й синсемантичні та інформативно недостатні слова, які забезпечують перетворення семантичних єдностей у єдності граматичні [64, с. 79].

Денотат (лат. *denotatus* –позначений, визначений) – позамовний чинник, відтворений людською свідомістю і закріплений у мові відрізком мовлення, що функціонує у вигляді слова, сполучення слів, словосполучення, речення. Вживається як синонім до слова «референт», тобто значення відповідного мовного відрізка. Слово виконує в мові, насамперед, денотативну функцію – позначає референт. Отже, все, що в мові певним чином називається, спроектоване на денотат [35, с. 60].

Суть денотативного підходу до вивчення мовних явищ полягає в орієнтації на природне, онтологічне розчленування предметів, ознак, дій, процесів, подій, станів, які певним чином відображаються в мові. Так, наприклад, за денотативними ознаками виділяють лексико-семантичні класи повнозначних слів і їхні тематичні групи. Спільні денотативні ознаки предметів об'єднують іменникові назви предметів, істот, тварин, земноводних, птахів, абстрактних імен. На денотативній основі

вичленовують прикметникові назви кольору, смаку, відстані, часової визначеності тощо. У складі дієслівної лексики виділяють і вивчають такі групи слів, як дієслова руху, мовлення, сприймання, розумової та фізичної діяльності, дієслова звучання тощо. Такі й подібні класифікації ґрунтуються на денотатах, на інтуїції дослідника, його знаннях про реальну дійсність, тобто на екстралінгвальних факторах [61, с. 64].

Виразна орієнтація на денотативний критерій простежується в сучасних концепціях чотирикомпонентної системи частин мови, хоча у різних авторів він набуває неоднакових модифікацій (лексичний критерій у Є. Куриловича, функціональний критерій у Ч. Фріза, ономасіологічний критерій у О. Кубрякової, інтегрований критерій у І. Вихованця). З онтологічного погляду у типових вимірах усвідомленого сприйняття дійсності виступають явища дійсності: предмети, дії, ознаки. На відображенні цих явищ спеціалізуються слова трьох частин мови: іменника, дієслова, прикметника. Іменник відображає предмети, дієслово – дії і процеси, прикметник – якості, властивості, ознаки [22, с. 12].

Слова, словосполучення, речення іменують реалії позамовної дійсності. Слова й словосполучення називають предмети, дії, ознаки, стани; речення виконують комунікативну роль. Речення у його проекції на денотат вивчається в семантичному (номінативному) синтаксисі. При цьому уся сукупність модальних та комунікативних варіантів речення об'єднується у спільний інваріант – пропорцію, в якій відображається денотативна ситуація [62, с. 51].

Денотати в стосунках до їхніх мовних репрезентацій виявляють подвійну природу. З одного боку, вони виступають як елементи розчленованого реального світу речей, дій, ознак, з іншого боку, денотати співвідносяться з пропозиціями, ситуаціями, для мовного відтворення яких кожна мова «витворила» свої структури у вигляді словосполучень та речень [62, с. 50].

Способи номінації денотата (словом, словосполученням) ономасіологічно зумовлені. Цю тезу добре ілюструють іменниково-прикметникові словосполучення. Такі словосполучення характеризує проста предметна віднесеність назв і кореляція з одним предметом думки. Це означає, що з реальної дійсності вичленовується денотат, представлений як ізольований елемент поза його зв'язками з іншими денотатами. В іменниково-прикметниковому словосполученні не всі слова реалізують самостійну функцію називання; її використовує лише стрижневе (опорне слово), яке виражає поняття-основу; залежні слова в такому словосполученні позбавлені самостійної референції. Денотат якості загалом мислиться як такий, що супроводжує предмет чи явище позамовної дійсності в різних вимірах [62, с. 51].

Мовна номінація денотатів є досить непростою як з погляду словесних назв, так і з погляду її теоретичних узагальнень. Слово виконує в мові насамперед денотативну функцію – позначає референт. Ця ознака слова забезпечує йому здатність номінувати відповідний денотат (предмет, процес, ознаку). Денотативний чинник визначає в слові його базові (денотативні) семи [62, с. 52].

Проблема співвідношення денотата, його реформаційного значення, вираженого словом, словосполученням і різного роду компонентів речення (членів речення, синтаксем, семантем) є надзвичайно складною. У ній, як зазначає Н. Іваницька, «сфокусовані суперечності насамперед щодо визначення достатнього семантичного обсягу формально-граматичних, семантико-синтаксичних та власне семантичних одиниць, що більш-менш адекватно відтворюють структуру речення» [64, с. 26]. У ракурсі цієї проблематики центральне місце посідають також питання, пов'язані з граматичним аналітизмом вираження значеннєвих варіантів відповідних граматичних (морфологічних та синтаксичних) категорій. Ці, як і дотичні до них питання, зрозуміла річ, безпосередньо пов'язані із філософсько-

логічним осмисленням знакової природи найменувань позамовної дійсності.

Уживаними в лінгвістиці стали описові терміни, що так чи інакше орієнтовані на денотат: «денотативна природа», «денотативний зміст», «денотативне відношення», «пряме денотативне значення», «переносне денотативне значення», «денотативний принцип», «денотативний аспект», «нормативний / ненормативний денотат» та ін.

Загалом, сутність таких понять в усіх випадках визначає орієнтація їх на позамовну дійсність, категоризовану загальними граматичними реальностями, відтвореними в класифікаційних моделях повнозначних частин мови із властивою їм узагальненою семантичною ознакою [62, с. 51]. Так, слова, словосполучення, речення іменують реалії позамовної дійсності. Слова й словосполучення називають предмети, дії, ознаки, стани; речення виконують комунікативну роль. Речення у його проекції на денотат вивчаються в семантичному (номінативному) синтаксисі. При цьому уся сукупність модальних та комунікативних варіантів речення об'єднуються у спільний інваріант – пропозицію, в якій відображається денотативна ситуація [46, с. 51]. По суті справи, все, що в мові певним чином називається, спроектоване на денотат – «позамовний чинник, відтворений людською свідомістю і закріплений у мові відрізком мовлення, що функціонує у вигляді слова, словосполучення слів, словосполучення, речення» [21, с. 60]. Тому можна говорити про денотат предмета, денотат дії, процесу, денотат ознаки. Звичайно, найпоказовішим серед них є предметний денотат, який вирізняється з-поміж інших насамперед своєю позамовною незалежністю в плані іменування його словом конкретної мови. Саме в плані мовного «освоєння» світу такі денотати мають первинну природу: словами називають те, що людину оточує, що вона може сприймати органами чуття (зором, слухом,

дотиком), осягати розумом, асоціювати через спільності з іншими предметами чи явищами об'єктивного світу.

Особливої уваги заслуговують питання, пов'язані із дослідженням взаємозв'язку денотата і можливостей відтворення його засобами конкретної мови. Однією із частковостей цієї проблеми є словесна ресурсоспроможність мови відповідним чином номінувати денотати. У зв'язку з цим можна констатувати, що загалом такими корелятивними можливостями «володіють» повнозначні слова, на відміну від службових.

Намагання сучасних лінгвістів якнайглибше проникнути в механізм функціонування синтаксичної системи мови та кожної з її одиниць зокрема спричинило передусім звертання до змістового боку синтаксичних одиниць, у застосуванні семантичного підходу до їх вивчення. Саме поглиблений аналіз формально-граматичної і семантичної природи синтаксичних одиниць, який здійснюють останнім часом в українському мовознавстві І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, С. Єрмоленко, Н. Іваницька, В. Русанівський та ін. З урахуванням функціонально-комунікативних властивостей мовних засобів, зумовив появу нових прихильників преференційно-денотативної концепції семантики речення, представленої у працях В. Гака, Г. Золотової та ін.

Класифікувати повнозначні слова за характером денотативних найменувань видається можливим лише з урахуванням функціонування їх у словосполученнях чи реченнях. Це цілком закономірно, оскільки повнозначні слова називають взаємопов'язані денотати, які в переважаючій більшості носять розчленований характер. Термін «розчленований денотат» є дещо умовним, оскільки розчленованість базується на єдності, взаємозв'язку, взаємозалежності предметів [62, с. 52].

Нерозчленований денотат може мати однослівну та кількаслівну номінацію. Однослівна номінація властива автосемантичним словоназвам

(іменникам, дієсловам, прикметникам, прислівникам) як типовим виразникам відповідного значення. Іменникові автосемантичні словоназви називають предмети, дієслова – процесуальні ознаки предметів, прикметникові слова – статичні ознаки предметів. Кількаслівну номінацію можуть мати нерозчленовані денотати за умови вираження їх сполуками слів, у яких функцію власне називання денотата виконує повнозначне автосемантичне слово. Решта слів, що входять у такі сполуки, є або ж неповнозначними, або виконують роль різного роду модифікаторів (є інформативно недостатніми словами, хоча за морфологічною природою належать до повнозначних) [62, с. 52].

Мовну розчленованість предметного денотата можна спостерігати в іменниково-іменникових словосполученнях із віддієслівними іменниками в ролі опорних слів. Такі і подібні підрядні словосполучення утворюють семантичні єдності повнозначних слів, що служать мовною номінацією предметних денотатів особливої природи [63, с. 34].

Номінацію денотатів словами, сполученнями слів, словосполученнями можна розглядати в кількох форматах: денотативно-онтологічному, денотативно-семасіологічному, денотативно-структурному тощо. Денотативно-онтологічний формат найменування розглядає змістовий бік мовних одиниць з погляду предметної спрямованості, тобто співвіднесеності мовних одиниць з позамовним предметним рядом, будучи засобом його найменування, а, отже, співвідносить називання денотатів із фрагментами позамовної дійсності. Денотативно-семасіологічний формат найменування співвідносить назви денотатів із значеннєвими варіантами інших денотатів і може розглядатися як частковість денотативно-онтологічного найменування. Отже, при семасіологічному підході дослідження мовних одиниць береться значення назви в його проекції на позначувану реалію. Денотативно-словесний формат найменування передбачає розгляд словесних найменувань у проекції на денотат

внутрішньо словесними спроможностями слова. Найменування денотатів у денотативно-структурному форматі визначило особливий підхід до вивчення повнозначних слів за властивим їм автосемантизмом / синсемантизмом, що спричинило виділення трьох груп лексем: автосемантичні словоназви, синсемантичні словоназви, інформативно недостатні слова [60, с. 147].

З-поміж сукупності проблем, пов'язаних з дієслівною лексикою, досить актуальним видається питання виявлення таких її параметричних характеристик, які б загалом засвідчували можливість / неможливість дієслівної словоформи називати той чи інший денотат як фрагмент позамовної дійсності.

Лексичні шари мов з урахуванням ознак денотативного змісту (денотативних сем) якнайповніше вивчені й описані в лексикологічних та лексикографічних працях. Це й сповна стосується й такого об'ємного шару лексики, як дієслівна. Принагідно наголосимо на тому, що вивчення дієслівної лексики в її проекції на денотат було здебільшого сконцентрованим на виявленні їхньої семної природи, встановленні ієрархії семної структури слів та цілих лексико-семантичних груп, а також орієнтованим на структуру словосполучень і речень. Останнім часом посилилась увага до класифікації дієслів за їхніми дистрибутивними (сполучувальними) властивостями, що засвідчує орієнтацію досліджень на денотативну природу дієслова. Проблему співвідношення дієслів із реаліями позамовної дійсності в сучасній лінгвістиці розв'язують при дослідженні синтагматики слів і словоформ. Саме цей підхід можна розглядати як складну сукупність різних методів і методик, пов'язаних із маніпулюванням лексичними одиницями мови з метою виявлення в них ресурсоспроможності щодо називання відповідного денотата.

Дієслівний денотат узагальнено кваліфікують як ономасіологічну сутність, що членується в її трьох варіантах: назвах дії, назвах процесу,

назвах стану. Домінуючим у сфері дієслівної лексики вважаються дієслова із значенням дії, які називають діяльністю, що породжується людиною.

Поняття дії включає в себе семантичні ознаки активності, доцільності, казуальності, об'єктивності, інструментальності. Найповніше вони виражені, як зазначає А. Загнітко, «лише серед номінативно-каузативних дієслів, які позначають активні цілеспрямовані дії, що витворюються особою і спрямовані на об'єкт з метою його перетворення. Значення каузативності зумовлює широку функціональність дієслова дії, його іноді розглядають в ряді дієслівних інтенцій і тлумачать як особливість певної пропозиції, як правило імпліцитної, хоча тут і має місце модифікація валентності дієслова» [57, с. 191]

Дієслова дії охоплюють лексеми на позначення фізичної дії: *вишивати, різати, чекати, шити, шліфувати, складати* і подібні; інтелектуальної дії: *акумулювати, аналізувати, імпровізувати, конструювати, проектувати, систематизувати, створювати, фантазувати* та ін.; мовлення: *оголошувати, оповідати, повістувати, пояснювати, розповідати, стверджувати, уточнювати* та ін.; давання: *відбирати, віддавати, відправляти, давати, дарувати, доручати, отримувати, платити, присвоювати* і под.; відношення: *переважати, рівнятися* та ін.; простору: *висіти, лежати* та ін.; володіння та приналежності: *володіти, тримати* і под.

Дієслова стану характеризуються «елементарною смисловою структурою і називають приписувані ознаки, властивості які іманентно їм властиві, що не виходять за межі суб'єкта. Вони виражають стан, сферу якого становить один суб'єкт (тому їх кваліфікують як суб'єктивні або як автосемантичні). Дієслова стану характеризуються відсутністю семи активності, їх пасивність формально не виражена і кваліфікується як семантично-граматична, що зумовлюється семантичною структурою

лексеми, від її особливостей залежить тип речення і семантичні функції іменникового аргументу» [57, с. 191].

Як зазначає А. Загнітко, центр дієслів стану становлять одновалентні, автосемантичні дієслова, периферію – двовалентні. До автосемантичних дієслів входять лексеми на позначення фізичного або психічного стану суб'єкта: *біліти, зеленіти, переживати, радіти, страждати, синіти, сумувати, твердіти, хвилюватися, чорніти*; фізіологічного стану: *дихати, кашляти, позіхати, спати*; поведінки: *безчинствувати, вередувати, капризувати, каверзувати, сваволити, химерувати*; звучання: *барабанити, галасувати, гудіти, дзвеніти, дзижчати, кричати, репетувати, шелестіти, шуміти*; буття: *бути, жити, зароджуватися, існувати*; функтивні дієслова: *горіти, йти, працювати (годинник), кипіти, накрапувати, свистіти, текти* та ін.

Послідовна диференціація лексем на дієслова дії та дієслова стану має вирішальне значення, оскільки інвентар граматичних значень значною мірою залежить від приналежності дієслова до першого чи другого розряду слів. Дієслова стану є значно складнішими у функціональному плані, що мотивується їх похідністю і конденсацією попередньої (реченнєвої) семантики у своїй структурі. Первинні функції суміжних компонентів речення семантично узгоджені: продовжена сема одного знака відповідає продовженій сема іншого [57, с. 192]. Так, компоненти речення «*Діти сплять*» узгоджені за семантикою істоти. Якщо одна з них вживається у вторинній функції, то сам по собі знак зовні втрачає відповідну продовжену сему. Наприклад, у реченні «*Будинок спить*» семантичне узгодження відсутнє. Сема істоти компонента «*спить*» наділяє суміжний компонент ознакою істоти, персоніфікуючи його. Семантика істоти / неістоти є однією з найзначущих в семантичній організації речення.

Опозиція дієслів дії та дієслів стану пронизує всю граматичну систему мови. Похідністю дієслів стану зумовлюється, зокрема, їх своєрідність щодо видового протиставлення (непарність переважно властива дієсловам стану; результативність – дієсловам дії, для порівняння: *любити // розлюбити, будувати // побудувати, малювати // намалювати, писати // написати // відписати*. У відношеннях до різноманітних об'єктів та обставин виявляється дієслівна ознака, відбита або в семантиці дієслова, або в його морфологічних категоріях. Так, розрізняють три групи властивостей дії: 1) внутрішні якісно-кількісні (динамічність, інтенсивність, кратність / однократність, тривалість / миттєвість, завершеність / незавершеність), що відбиті в лексичному значенні дієслова та категоріях виду та способу; 2) внутрішні відносні властивості дії, що виявляються у зв'язках дієслова з аргументами і відбиваються в семантиці дієслова, лексико-граматичних значеннях особовості / неособовості, граматичних значеннях особи та валентності; 3) зовнішні відносні властивості дії, які відбивають відношення до процесу з боку учасників комунікації (категорія модальності) або відношення певної дії в часі до моменту мовлення й до іншої дії (категорія часу й виду) [57, с. 193].

Зауважимо, що мовна репрезентація денотата із значенням дії (процесу) може бути максимально обмеженою рамками лише одного повнозначного слова (дієслова): *світитися, боліти, гавкати, буяти, бідувати, розкошувати, цвісти, шепотіти, цвірінкати, стогнати, кувати, сичати, агукати, тинятися, сумувати, лежати, оголошувати* та ін., тобто, найчастіше такі процесуальні денотати відтворюють абсолютивні дієслова у функції одновалентних дієслівних предикатів (дієслівного присудка формально-граматичної структури речення).

Водночас номінація такого денотата може бути й багатослівною із ядерним словом, що концентрує сему діяльності. В усіх випадках така

багатослівна номінація обов'язково включає синсемантичне дієслово із його недостатніми можливостями власним фонемним складом називати відповідний денотат. У результаті цього утворюються, різного роду семантичні єдності повнозначних слів, невід'ємною складовою яких є дієслово: двокомпонентні – *вирішувати проблеми, розпоряджатися майном, удосконалювати виробництво, формувати характер, приватизувати землю та ін.*; трикомпонентні – *присвячувати пісню батькам, наповнювати діжки зерном, годувати дитину груддю та ін.*

У всіх випадках ідеться про конкретний процесуальний денотат, називання якого словесними засобами мови є досить неоднаковим. Так, у реченні «*Сонце заходить*» денотативне значення фізичної дії виражає одна дієслівна лексема *заходить*, що є достатньою для виконання цієї ролі. У реченні «*Пташка в'є гніздо*» для вираження денотативного значення дії дієслівна словоформа *в'є* є недостатньою, оскільки дієслівний денотат найтісніше пов'язаний із предметним денотатом, що на нього спрямована дія.

Синтаксична завершеність / незавершеність мовної одиниці, що нею названо відповідний денотат, слугує основою розмежування чималої кількості граматичних категорій та їхніх значеннєвих варіантів. Прикладом може слугувати морфологічна дієслівна категорія перехідності / неперехідності. Так, неперехідність дієслова, що у зв'язку з її поглибленим трактуванням, орієнтованим на денотат, також зазнає певних уточнень на конкретизації.

Недостатня увага до особливостей денотативного значення дієслова зазвичай породжує неоднозначність класифікаційних систем, зокрема й зазначених груп дієслова. Так, наприклад, до дієслів із значенням стану включають і так звані «власне локативні дієслова» (*сидіти, лежати, стояти, висіти*) так і дієслова *любити, кохати, ненавидіти, вірити* [118, с. 41].

З уваги до процесуального денотату як позамовної сутності, яка отримує своє найменування засобами дієслівної лексики конкретної мови, виявляється можливим нове потрактування багатьох лінгвістичних явищ [75, с. 29].

Одним із таких явищ є функціонування в мові стійких дієслівно-іменникових сполук, що використовуються для розчленованої номінації дієслівної ознаки: *піддавати критиці, завдавати збитків, здобувати пошану, поділяти думку* та ін.

Вивчення дієслова в його проекції на процесуальний денотат поглиблює розуміння самої суті явищ граматичного аналітизму, що постають у мові, з одного боку, розчленованими формами дієслівних номінацій, а з іншого боку, як номінативні структури, спроектовані на нерозчленований денотат: *Він почав розуміти. Йому хотілося полежати й відпочити.*

Дотичним до розглядуваної проблеми є питання виділення складу допоміжних слів у структурі складеного дієслівного присудка. Так, аналітична форма присудка закріпилась за структурами, до складу яких входить обмежене коло дієслів (модальних та допоміжних): *могти, воліти, мусити, залишитися, почати, продовжувати, закінчити* та ін. Усі ці дієслова є інформативно недостатніми, із залежними від них інфінітивними словоформами утворюють граматикалізовані семантичні єдності. Граматикалізація таких сполук мотивується постійним заповненням придієслівних позицій тими самими морфологічними формами (інфінітивом). Отже, по відношенню до інфінітива як реалізатора денотативної дієслівної ознаки такі дієслова виступають своєрідними модифікаторами, забезпечуючи в такий спосіб граматичний (синтаксичний) аналітизм форм вираження формально-граматичного компонента речення.

Наявність у кількох слів семантичних єдностей інформативно недостатніх слів спричиняє їхню граматикалізацію, тобто перетворення в один формально-граматичний компонент аналітичної будови: *хотіти жити, могли вчитися, прагнути працювати, вміти робити* та ін. [76, с. 17].

Вивчення повнозначних слів у їхній проекції на денотат сприяє розкриттю внутрішніх закономірностей семантики та структури повнозначного слова, тим самим поглиблює теорію його знакової природи загалом. Дослідження ж дієслівних лексем та їх денотативної природи дає змогу зробити такі загальні висновки:

1) вживання дієслівних лексем перш за все зумовлене потребою називання процесуального денотата;

2) номінація денотата може носити закритий характер (обмежуватися рамками одного слова – автосемантичні дієслова) або ж синсемантичний характер (виходити за межі однієї лексеми – синсемантичні дієслова).

Категорія атрибутивності є функціонально-семантичною, яка формується різними засобами, об'єднаними функцією вираження атрибутивних відношень між предметом й ознакою. Семантичну домінанту категорії створює відношення атрибутивності, яке виражає ознаку як внутрішню властивість предмета.

1.3.1 Семантична ресурсоспроможність українських словоназв предметних денотатів (на прикладі словоназви предметного денотата «інформація»)

Іменникові словоназви предметних денотатів у аспекті їхнього поділу на автосемантичні / синсемантичні є об'єктом уваги багатьох лінгвістів. Про це свідчать численні праці провідних учених основних наукових шкіл: празької (В. Матезіус, М. Трубецькой, Р. Якобсон), копенгагенської (В. Брендаль), американської (Л. Блумфільд, Х. Харріс), російської (В. Виноградов, С. Поліванов, Л. Щерба). В Україні в цій галузі працювали Л. Булаховський, М. Кочерган, О. Мельничук, В. Перебийніс, В. Русанівський та ін. Саме повнозначне слово стало невід'ємною складовою усіх напрямків і галузей сучасної української граматичної науки (М. Баган, Ф. Бацевич, І. Вихованець, М. Вінтонів, Г. Вокальчук, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Н. Л. Іваницька, Н. Б. Іваницька, В. Кононенко, Н. Костусяк, О. Кульбабська, Н. Кухар, Г. Марчук, Г. Мартинова, О. Межов, М. Мірченко, Н. Павликівська, О. Селіванова, М. Скаб, Т. Слободинська, С. Соколова, М. Степаненко, Л. Струганець, О. Тараненко, В. Шинкарук, С. Єрмоленко та ін.)

На матеріалі близько 100 зразків словосполучень із словоназвою «інформація» зроблено опис іменникової словоназви предметного денотата «інформація» у сукупності її типових синтагматичних оточень.

Мета – проаналізувати структурно-семантичні варіанти іменникової словоназви предметного денотата «інформація».

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) визначити поняття «ресурсоспроможність»;
- 2) окреслити основні ознаки автосемантичних, синсемантичних словоназв;
- 3) представити іменникову словоназву предметного денотата «інформація» у сукупності її типових синтагматичних оточень.

Під терміном «ресурсоспроможність» розуміємо можливість чи неможливість іменникової назви її власним фонемним складом називати предметний денотат як фрагмент позамовної дійсності. За цією ознакою розрізняють автосемантичні та синсемантичні словоназви [20, с. 1224].

Поділ повнозначних слів на автосемантичні й синсемантичні базується на їх здатності виявляти синтагматичні властивості.

Н. Іваницька зазначає: «Кожному повнозначному слову притаманні синтаксичні ознаки сполучення з певним колом форм, які його поширюють. На сполучуваність слів і, отже, на реалізацію повнозначними словами їхньої семантики впливає частиномовна належність, морфологічний склад, відношення мотивованості значення, тобто лексико-граматичні ознаки» [74, с. 23].

Сучасні теорії «автосемантизму – синсемантизму» повнозначних слів, що ґрунтуються на їхніх сполучувальних можливостях, досить рельєфно відтворюють денотативну природу повнозначних слів щодо їхніх можливостей власним фонемним складом іменувати той чи інший денотат [74, с. 23].

Нами було досліджено з погляду теорії «автосемантизму – синсемантизму» повнозначних слів іменникову словоназву предметного денотата *«інформація»*, яка має багато значень. Зокрема «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає таке: *1. Коротка стаття, допис у газеті, що містить фактичні дані. 2. Відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях, пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості. // Відомості, що обробляються в контакті людини з автоматичним пристроєм, автоматичного пристрою з автоматичним пристроєм. // Відомості, які є об'єктом зберігання, переробки, видачі та які мають формалізовану, закодовану структуру. 3. Відомості, сигнали про навколишній світ, про зовнішнє і внутрішнє середовище, що їх сприймають організми.*

4. *Властивість матеріальних об'єктів і процесів зберігати і породжувати певний стан, який у різних речовинно-енергетичних формах може бути переданий від одного об'єкта іншому* [20, с. 504].

В одинадцятитомному тлумачному словнику української мови подано таке визначення: 1. *тільки одн. Те саме, що інформування.* 2. *Відомості про які-небудь події, чиясь діяльність і т. ін.; повідомлення про щось* [14, с. 42].

З опрацьованих нами джерел стосовно тлумачення словоназви «інформація» впливає, що це: 1. *Повідомлення про щось.* 2. *Відомості про навколишній світ, процеси, які в ньому відбуваються, про події, ситуації, чиясь діяльність, що їх сприймає людина безпосередньо або за допомогою спеціальних пристроїв, зокрема, через керуючі машини та інші системи.*

Синтагматичні властивості іменникової словоназви предметного денотата «інформація» є двопланові. Зліва поширюється прикметниковими словоназвами, а справа – експлікаторами синсемантизму (прийменниково-іменниковими слововоформами).

Позиційними умовами (позиціями), що адекватно репрезентують і суттєво впливають на вияв ресурсоспроможності української іменникової словоназви «інформація», можна звести до таких моделей:

1) **П + І (інформація)** – сполучення іменникової словоназви «інформація» з прикметниковою словоназвою (*правдива інформація, газетна інформація, відкрита інформація, нова інформація, публічна інформація, звітна інформація, економічна інформація, банківська інформація, фінансова інформація, правова інформація, політична інформація, особиста інформація, службова інформація, закрита інформація, таємна інформація, масова інформація, графічна інформація та ін.*);

2) **І_с (інформація) + І** – сполучення іменникової синсемантичної словоназви «інформація» з прийменниково-іменниковими словоназвами

(інформація про діяльність, інформація про тварин, інформація про особу, інформація про юридичну особу, інформація про фізичну особу (персональні дані), інформація довідково-енциклопедичного характеру, інформація про стан довкілля, інформація про товар, інформація про продукти, інформація про роботу, інформація про послугу, інформація про ринок, інформація про проект, інформація про фільм, інформація про виставу та ін.).

Отже, особливо багату ресурсоспроможність у системі українського слововжитку виявляє іменникова словоназва «інформація» в сполученні з прикметниковими словоназвами різних лексико-семантичних груп прикметників. Сполучення іменникової словоназви «інформація» з прикметниковими відбувається за законом «семної кореляції» словоназв відповідних денотатів. Кожна з прикметникових словоназв атрибутивного денотата по-своєму увиразнює номінацію предметного денотата іменниковою словоназвою «інформація».

Іменникова словоназва предметного денотата «інформація» виявляє синсемантизм. У цих випадках до номінування предметного денотата «залучається» експлікатор синсемантизму (іменникова чи прийменниково-іменникова словоформа обов'язково залежної словоназви).

1.3.2 Семантична ресурсоспроможність українських словоназв процесуальних денотатів (дієслів руху, мовлення, інтелектуальної спрямованості дії)

Не можна детально дослідити лексичну систему тієї чи іншої мови, не дослідивши окремо семантичні мікросистеми словника, відношення між одиницями всередині кожної мікросистеми і не з'ясувавши їх семантики.

Ось чому останнім часом з'явилося чимало праць, присвячених вивченню різних словникових мікросистем. Пропонуємо зокрема

результати дослідження семантичної структури дієслів із значенням руху (односпрямованого стосовно початкового та кінцевого пунктів, різноспрямованого, спрямованого переміщення). Для аналізу було взято дієслова дії, сукупність значень яких умовно можна назвати семантичним макрополем фізичного руху. В українській мові це дієслова типу *при-* (*до-*, *під-*, *над-*) *летіти*, *при-* (*до-*, *під*) *нести*, *при-* (*до-*, *під-*) *везти*, *до-* (*при-*) *йти*, *пригнутися*, *прихилитися*, *присісти*, *прилягти*, *при-* (*до-*, *під-*) *сунути*, *приманити*, *привабити*, *вибиратися*, *наближатися*, *волочити*, *сповзати*, *опускати*, *викидати* та ін.

Усім цим дієсловам властивий один спільний семантичний компонент, який дав назву самому макрополю даних дієслів – рух.

Окремо серед дієслів руху варто виділити дієслова з семантичним компонентом наближення. Спільність значення дієслів наближення виявляється у наявності в придієслівній позиції іменника у родовому відмінку, що являє собою локальний детермінатор дії: *прибути*, *наблизитися до кого-*, *чого-небудь*; *внаслідок фізичної дії приєднати кого-*, *що-небудь до кого-*, *чого-небудь* або *приєднатися самому*. Залежно від ступеня і характеру результативності наближення, всі дієслова даного мікрополя поділяються на чотири семантичні поля: поле прибуття, поле граничності, поле відносного наближення і поле приєднання [39, с. 83].

Дієслова семантичного поля прибуття становлять значну частину лексики в макрополі наближення, і мають особливості, певною мірою показові для цього поля. Тому надалі аналізуємо лише дієслова цього лексико-семантичного поля. У значенні всіх членів лексико-семантичної групи прибуття наявний спільний семантичний компонент – результативне прибуття. Їх легко виділити і за структурою, і за семантикою: всі дієслова поля мають префікс *при-*, який чітко обмежує, конкретизує загальне значення направленого пересування чи переміщення мотивуючих дієслів: *летіти* – *прилетіти*, *пливти* – *припливти* та под.

Домінуючим у даному семантичному полі є дієслово *прибути*.

Його семантична структура є одночасно інтегруючою ознакою семантичної структури всього семантичного поля прибуття. Ця лексема входить у семантичну інтерпретацію кожного члена поля і здатна, таким чином, тією чи іншою мірою його змінювати, але воно малоінформативне за змістом, бо передає значення прибуття без вказівки на спосіб наближення, на середовище, в якому відбувається дія тощо.

Що стосується семантичної групи дієслів руху, то варто зазначити, що у структурі семантичного поля руху виділяється ядро і розташовані навколо нього емоційно забарвлені дієслова, які утворюють його периферію. Ядро семантичного поля руху складають загальновживані дієслова пересування та переміщення: *їхати, йти* (фонетичний варіант – *іти*), *летіти, пливти, нести, везти, бігти, бігати* та ін. Неодмінною їх ознакою є стилістична нейтральність.

На основі компонентного аналізу, крім інтегруючої семи результативного руху, в даному семантичному полі виділяються також диференційні семантичні компоненти, які відрізняють одні дієслова від інших і які є носіями додаткової інформації.

До них належать :

- 1) джерело руху;
- 2) спосіб наближення (пішки, повзучи, лізучи, за допомогою певних засобів пересування);
- 3) швидкість наближення (швидко, поволі та ін.);
- 4) середовище наближення (земля, вода, повітря);
- 5) стан суб'єкта дії (подолання труднощів, внутрішніх або зовнішніх перешкод);
- 6) звукові ефекти під час наближення;
- 7) мету наближення (є мета чи ні);

Перші три семантичні компоненти виражають постійну ознаку ядерних і периферійних дієслів семантичного поля руху. Усі інші вважаються інформативними, вказують на обставини, за яких відбувається дія, і становлять основу дальшої класифікації периферійних лексичних одиниць.

Кожна із інваріантних сем являє собою опозицію, яка виявляється в наявності / відсутності якої-небудь семи. Так, по першому семантичному компоненту дієслова семантичного поля руху протиставляються один одному за наявністю / відсутністю суб'єкта наближення. Дієслова, джерело руху яких знаходиться у самому предметі, що рухається, об'єднуються в семантичне підполе суб'єктивного наближення і означають власне рух [39, с. 84]: *він біг, птахи (при)летіли, ми (при)несли* та под..

Позицію суб'єкта названого семантичного підполя займають, як правило, назви людей або тварин. Дієслова семантичного поля руху, джерело дії яких знаходиться поза предметом, що рухається, тобто предмет є щодо руху об'єктом, утворюють об'єктне семантичне підполе наближення і виражають не власне рух, а дію на предмет (об'єкт): *присунути стілець, привезти сіно, приліпити наклейку* та под.

У центрі суб'єктного семантичного підполя знаходяться ядерні дієслова власне руху: *йти (іти), їхати, летіти, пливти, сунути, нести, везти, бігти*. Їх не так вже й багато, оскільки вони мають велику частотність вживання, у той час як кількість семантично похідних периферійних дієслів нараховується сотнями, а частотність їх уживання набагато менша.

Периферійні дієслова наближення, які групуються навколо кожного ядерного дієслова, в свою чергу об'єднуються в окремі мікрополя. Особливою чисельністю і семантичним багатством, емоційно-експресивною забарвленістю відзначається семантичне мікропіле ядерного дієслова *йти (іти)* (21). Наприклад: «Він **ішов** і **йшов** не оглядаючись» [53,

с. 172]. «... якось **прийшов** з контролею їхній офіцер, і Онуфрій захопив його в задніх хорімцях» [102, с. 132]. «Через те **йде** собі до ріки, сідає на березі просто на зелену травичку, що вже проситься до сонечка, і дивиться на воду» [91, с. 12] та ін.

Серед експресивних дієслів даного мікрополя виділяються групи дієслів із подібним значенням, що мають якісний чи кількісний характер (одне й те саме дієслово може одночасно виступати в кількох групах через свою багатозначність):

1) йти куди-небудь поволі, важко ступаючи: *брести (1), чвалати, дибуляти, дибати, брьохати(ся), човгати, човпати, пхатися, плестися, сотатися, тягтися (1), лемзати, волоктися*: «Дунусь неохоче знову **побрів** до бука, хоча й не було потреби лізти уверх» [92, с. 72]. «...їдуть машини, їдуть фіри, **тягнуться** люди – Даруся знає своє» [91, с. 16].

2) йти, створюючи особливий шум: *чапати, чалапати, тупати, топати, тупотіти, тупцювати (1), човгати, чвалати (по воді)*: «Даруся **тупцювала** босими ногами по мерзлій підлозі, ослаблими від кількадобового лежання» [91, с. 11].

3) йти тихо, непомітно: *крастися*;

4) йти дрібними кроками: *дріботіти, котитися*;

5) йти плавною, нерозміреною ходою: *пливти (2), прямувати (2), ступити (2)*: «**Пливе** солодка Даруся у супроводі собак завжди безлюдною сільською вулицею» [91, с. 16]. «Чоловік у довгій блискучій шубі зійшов із саней і **попрямував** до дверей церкви» [53, с. 176]. «Старий Михайло **прямував** до своєї келії» [53, с. 180]. «Вона довго дивиться на них, гладить кожну по голові, нахилиється начебто щось наказує, бере на руку кошик і **ступає** за браму» [91, с. 17]. «Коли війт і військовий лікар **ступили** крізь східну браму, привіталися до них два сиві, аж білі, діди» [102, с. 132] та ін.

6) йти шкутильгаючи: *шкутильгати (1), шкандибати* (специфіка руху таких дієслів пов'язана з природними особливостями суб'єкта, який

рухається з фізичними його вадами): «Малий Миколайчик, **шкутильгав** дужче, ніж завше, на праву ногу, став по другий від Варварки бік труни» [92, с. 71].

7) йти пихато: *валити*;

8) йти здалеку, іноді без мети: *мандрувати, кочувати, блукати(ся), блудити(ся), віятися, плентатися*;

9) йти дуже швидко, поспішно: *поспішати (1), гнатися (1), мчати, бігти (3), нестися*: «Молоді **поспішають** до шлюб...» [91, с. 16]. «І треба ж було Миколайчику **погнатись** до вуйка Онуфрія» [92, с. 71]. «Даруся на ранок **бігала** від хати до хати, носила порожнє горнятко із слідами молока на денці» [91, с. 20] та ін.

10) йти стрибаючи (про тварин, рідше про людей): *плигати, скакати, скочити (1)*: «... незрозуміле ніби щось **вискочило** з-під землі» [102, с. 133].

11) йти у великій кількості, суцільною масою: *пливти, валити, сунути, товпитися*.

До цієї групи належать дієслова, значення «йти великою групою» в яких сформувалося в результаті метафоричного переносу.

Таке значення, як правило, має контекстуальний характер. Такий же характер має їх емоційне забарвлення, чим воно і відрізняється від постійного емоційного забарвлення, яке мають дієслова першої групи: *сурганитися, телючитися, теліпатися* та ін. Специфічність кожного мікрополя виявляється в різній лексичній його наповненості. Більша частина українських дієслів належать до специфічних розмовних утворень: *брьохати, човгати, тьопати, тупотіти, чапати, дибати, чвалати, балабонити, телючитися, сурганитися, хляпати, дріботіти, шкандибати, чимчикувати, теліпатися, пливти, махати, тарабанитися, шурувати*, тощо.

Окреме мікропіле становлять дієслова з семою «швидко йти, бігти»: *бігти, скакати, летіти, перти, гнати(ся), линути, лопотіти, нестися*,

гасати, шкварити, шпарити. Характерною семантичною особливістю всіх без винятку лексичних одиниць даного мікрополя перебуває ядерне дієслово *бігти*, вжите у своєму основному номінативному значенні «швидко пересуватися пішки в певний пункт до чого-, кого-небудь». Мікропіле дієслова *бігти* менш розгалужене й лексично наповнене порівняно з попереднім. Його конституанти менш емоційно забарвлені, що певною мірою пов'язане з більш конкретним характером пересування, вираженим цими дієсловами.

У дієслів даного мікрополя виділяються такі групи:

а) із семою «бігти дуже швидко» – *гнати, мчати, мчатися, шкварити, чесати, летіти, нестися, бігати* (3): «Марія – непокрита голова – **бігала** по сусідах з криком і плачем» [91, с. 11]. «... як Миколайчик, налягаючи на коротшу праву ніжку, намагається **добігти** до дикунки швидше, аніж Дунусь...» [92, с. 71] та ін.

б) із семою «бігти з шумом» – *лопотіти, тупотіти*.

Семантичний компонент «здійснювати поїздки часто, пересуватися на якомусь із видів транспорту» репрезентує базові дієслова *їхати*:

Семантичний компонент «здійснювати поїздки часто, пересуватися на якомусь із видів транспорту» репрезентує базове дієслово *їхати* (3): «От так і **поїдеш** верхи до самого монастиря» [53, с. 173]. «До тата Даруся йде тільки серединою вулиці, **їдуть** машини, йдуть фіри, тягнуться люди – Даруся знає своє» [91, с. 16] та ін. Семантичне мікропіле лексеми *їхати* репрезентують такі лексичні одиниці: *гнати, котити(ся), рулити, перти*. В залежності від швидкості руху у даному мікропорі виділяють семантичний компонент «їхати з великою швидкістю, дуже швидко»: *летіти, мчати(ся)*, та семантичний компонент «їхати з невеликою швидкістю, повільно»: *котити(ся), теліжитися, тягтися, тягнутися*. Також в залежності від засобів пересування виділяються семантичні підгрупи:

- а) їхати на коні – *гарцювати, басувати, тупотіти, скакати, бігти*;
- б) їхати машиною – *рулити, котити(ся), летіти, нестися*;
- в) їхати підводою – *трястися*.

Найменш лексемонаповненим та семантично розгалуженим є мікроденотат «пересуватися в повітрі», який репрезентує базове дієслово *летіти*. В українській мові мікрополе лексеми складають дієслова: (з-, при-, по-) *летіти* (2), (при) *линнути*. Пересування, означене такими дієсловами, здійснюється в повітрі за допомогою засобів пересування (у людей) та без засобів пересування (у птахів). Наприклад: «Сич раптом змахнув крилами і, відштовхнувшись від гілки так, що з дерева посипавсь сніг, **полетів** у гущавину» [53, с. 172]. «Дарусі здається, що бідна душа на якийсь час залишила її і **полетіла** на татовий голос» [91, с. 17].

Багатшим за кількісним складом є мікропіле базового дієслова *пливти*, що характеризується семантичним компонентом «пересуватися по воді»: (при-, від-) *чалити, швартуватися, веслувати, линнути, летіти*. Особливістю даного мікрополя є також середовище, в якому відбувається пересування – вода. В залежності від засобів наближення дієслова мікроденотата поділяються на такі семантичні групи:

- а) пливти за допомогою веслування на човні – *гребти, веслувати*;
- б) пливти на кораблі – (при-, від-) *чалити, пришвартуватися*;
- в) припливти на моторному човні – *летіти*.

Між усіма розглянутими мікрополями дієслів досліджуваного підполя існує семантичний зв'язок. Це насамперед спільний для всіх дієслів підполя лінійний нерозчленований некратний рух суб'єкта.

Семантичне підполе дієслів об'єктного руху складається із транзитивних дієслів лексико-семантичної групи переміщення типу *везти* (когось, щось), *волокти* (щось), *сунути* (щось, кудись), *таскати* (щось, кудись), *перти* (щось, кудись), *тарабанити* (щось, кудись). Усі дієслова

даної підгрупи є синсемантичними, тобто такими, що вимагають заповнення позицій після них у певній морфологічній формі. [76, с. 12].

Семантика вказаних дієслів обмежується не тільки відображенням пересування кого-, чого-небудь у певний пункт; конституанти даного підполя означають і дію, яка виконується під час того чи іншого переміщення.

Суб'єктом, як і в попередньому підполі, виступає людина, тварина, а також явища природи: вітер, течія тощо. Ядро даного підполя представлене дієсловами *нести, везти, вести*.

Усі периферійні дієслова об'єктного семантичного підполя сегментуються на кілька семантичних мікрополів. Найбільш лексично наповненим і семантично багатим є мікропіле, в центрі якого знаходиться базове дієслово *нести (носити)*, наприклад: *нести (носити) (10), перти, тягти, тарабанити, телющити, пхати, таскати, волокти, цупити, мчати, віяти*. Наприклад: «*Тато подивився на усіх Шандрів разом і їх винесло з хати, як після розірваної бомби*» [92, с. 70]. «*Несла молоко, кисляк, сметану, сир – усе засипане і збите в одну трілітрову банку*» [91, с. 20]. «*Далі він мав скреготати сорокою і кукурікати півнем, а тоді нести до гражди затесані жердини*» [92, с. 71]. «*Жінки махали руками, забирали граблі, казали води громадільникам від корита носити*» [91, с. 15] та ін. Семантика і експресивно стилістичне забарвлення одиниць даного мікрополя сприяють виділенню таких груп:

а) нести щось велике, громіздке: *тягти, тягнути, телющити, перти, тарабанити, таскати*;

б) нести щось тягнучи: *волокти*;

в) нести що-небудь (про вітер): *віяти, гнати*.

Мікрополе дієслова *вести* утворюють дієслова *провадити, правити, таскати, волокти, тягти, тягнути, тарабанити, пхати, перти, гнати* та ін. Ближче всіх до ядерної семи перебувають дієслова *провадити,*

правити. Всі інші конституанти мікрополя емоційно-забарвлені дуже виразно. Тут за семантикою та експресивно-стилістичним забарвленням можна виділити такі групи:

а) привести силою або умовлянням: *(при) таскати, (при) волокти, (при) тягти, тарабанити*;

б) вести з відтінком несхвалення: *перти, пхати, гнати*.

Окреме мікрополе складають дієслова *везти* (2), *котити, мчати*: «Іванна з Василем доспівалися про червону калину такої, що у Сибір їх **відвезли** і дотепер там тримають» [91, с. 12]. «Федьо осідлав був свого барана і **повіз** на нім сина до школи» [91, с. 9]. Обов'язковою ознакою перерахованих дієслів, яка відрізняє їх від попереднього мікрополя, є наявність семи того чи іншого засобу пересування: машина, корабель, літак, екіпаж та ін. Дієслова *котити* і *перти* емоційно забарвлені і функціонують в мові лише в художньому та розмовно-побутовому стилі.

Мікрополе з опорним ядерним дієсловом *тягти* (*тягнути*), складають лексеми *волокти, волочити, сунути, котити, качати, цупити*. Об'єднує їх сема «переміщення об'єкта, що своєю поверхнею примикає до іншої поверхні».

Слід також зауважити, що одні і ті самі дієслова можуть належати і до суб'єктного і до об'єктного підполів. Наприклад, дієслова *тягти, сунути, котити, валити*, як правило відносяться до підполя об'єктного прибуття. Дієслова *мчати, чалити, рулити*, навпаки, сприймаються як дієслова суб'єктного руху. У таких випадках вирішальну роль відіграє контекст.

Описане семантичне поле дієслів руху має порівняно велику кількість сем і відзначається, таким чином, значною інформативною насиченістю.

Варто також зазначити, що серед дієслів лексико-тематичної групи «фізична діяльність – рух» є досить розвиненою дієслівна багатозначність.

Найбільш цьому сприяє тенденція до розширення семантичної структури слова. Критерієм зміни структури слова виступає кількість лексико-семантичних варіантів, загалом збільшення лексико-семантичних варіантів дієслова свідчить про розширення значення слова. Утворення нових лексичних варіантів є відображенням спільності ознак відповідних денотатів. Наприклад, лексема *летіти* репрезентує семантичний компонент «пересуватися з певною швидкістю в повітрі», переносне ж значення даної лексеми є лексико-семантичним варіантом базових дієслів *їхати*, *бігти* і репрезентує сему «швидко пересуватися».

Клас дієслів, що називають і класифікують мовленнєву дію, дуже об'ємний, надзвичайно розгалужений і складний у семантичному плані. Існуючі класифікації дієслів мовлення ґрунтуються на різних критеріях, які важко звести до спільного показника. Автори досліджень виділяють у дієсловах на позначення мовленнєвої дії цілу низку диференційних ознак. Відмінних як за обсягом, так і за співвіднесеністю між собою.

У нашому дослідженні дієслова мовлення виокремлюються та класифікуються на логіко-семантичних засадах.

Семантику процесу мовлення можна визначити як «...активний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовий) процес видачі та прийняття, сформульованої за допомогою мови думки, інформації, спрямований на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування» [59, с. 27].

У семній структурі дієслів мовлення Н. Ніколаєва виявляє такий набір сем: 1) категоріально-граматична сема «дія», яка сигналізує про те, що дієслова мовлення належать до найбільш широкого об'єднання дієслів дії, яке протиставляється дієсловам стану; 2) лексико-граматична сема «перехідна дія», яка виконує синтагматичну функцію, бо експлікується в об'єктній позиції при розкритті дієслова у реченні; 3) категоріально-лексична сема «усно висловлювати думки, почуття» — базова сема, яка

виконує функцію ідентифікації у лексико-семантичній групі; 4) усі диференційні семи власне лексичного характеру конкретизують такі поняття, як «мета висловлення думки» і «спосіб висловлення думки»; дані семи уточнюють категоріально-граматичну сему, вони є парадигматичними у семній структурі дієслів мовлення і виконують диференційну функцію при розмежуванні дієслів з цим типом значення [98, с. 7] .

Для ідентифікації предикатів мовлення потрібно виявити та розкрити істотні ознаки, що виокремлюють їх від інших предикатів дії. Серед основних семантичних характеристик, що сприяють розподілу дієслівних предикатів на різні групи, більшість лінгвістів виділяє такі, як наявність / відсутність часової прив'язаності; динамічність / статичність; орієнтованість на суб'єкт / об'єкт; тип суб'єкта; фазовість; контрольованість; перспективність [98, с. 7].

Спільним для усіх дієслів мовлення є ядерний семантичний компонент «усно висловлювати думки, почуття; повідомляти про щось», який репрезентує базове дієслово *говорити*. Також вартим уваги є той факт, що дієслова на позначення мовленнєвої дії виступають синонімами, тому доцільно розглядати їх у контексті синонімічних рядів, щоправда, слід пам'ятати, що лексеми, представлені у синонімічному ряді крім спільного семантичного компоненту «усно висловлювати думки, повідомляти, розповідати по що-небудь» несуть також індивідуальний зміст. Домінантою даного синонімічного ряду виступає базове дієслово *говорити*, що найширше представлене у групі дієслів процесу мовлення і виражає семантичний компонент, який притаманний усім дієсловам даної групи – «усно висловлювати думки про кого-, що-небудь; повідомляти про щось», крім того дана лексема характеризується цілком зрозумілим і прийнятим темпом висловлювання, без вказівки на емоційне забарвлення змісту висловлюваного, тобто вона є семантично нейтральною, не несе в

собі жодного смислового навантаження. Важливим є той факт, що для вираження певної характеристики мовленнєвого акту базове дієслово *говорити* обов'язково поєднується з прислівниками-детермінантами, що вказують на конкретну особливість процесу мовлення.

Отже, базове дієслово *говорити*, що виражає семантичний компонент «передавати словами думки, почуття; повідомляти про щось», становить ядро лексико-семантичної групи дієслів мовлення. До складу даної групи входять також одиниці, які крім інтегруючої семи характеризуються рядом диференційних ознак. Опираючись на цю властивість дієслів на позначення мовленнєвого акту, виділяємо такі мікросемантичні групи у контексті лексико-семантичної групи дієслів мовлення:

1) дієслова із значенням загального процесу говоріння, безпосередня реалізація мовленнєвого акту. Дану групу репрезентують лексеми *балакати, казати* (30), *проказувати, промовляти* (2), *мовити* (3), *висловлювати, базікати*, що найбільш точно виражають спільний для усіх дієслів мовлення семантичний компонент. Особливістю даних дієслів є відсутність додаткових характеристик мовленнєвого акту: «Вона хотіла **казати**, що все молоко, всю сметану, і сир, і масло, яке ховала місяцями, вона віддала йому вчора» [102, с. 130]. «Микола – лісник, не встаючи з-за великоднього столу, спокійно **сказав** розпатланій Марусі...» [91, с. 11]. «Хлопці-вояки виявилися чемні й говорили майже зрозуміло, **казали**, що з-над Дніпра і що там теж є наші люди» [102, с. 130]. «Марія завжди **каже** наперед» [91, с. 14]. «Пилипок проковтнув слину, озирнувся на монахів і тихим пересохлим голосом **вимовив** своє ім'я» [53, с. 175]. «Славко не **промовив** не те що кривого – жодного слова» [91, с. 11]. « - Сирота, святий отче, сирота, - **мовили** разом Афанасій і Михайло» [53, с. 175]. «Даруся **розказує** йому все, про все питає, але найдовше слухає глуху

повільну татову бесіду» [91, с. 15]. «Вони **розмовляли** між собою, як давні знайомі» [53, с. 175] та ін.

2) дієслова, що характеризуються вказівкою на манеру і спосіб говоріння. Характерно, що дієслова даної групи можуть репрезентувати такі характеристики базового семантичного компонента, який притаманний для усіх дієслів на позначення мовленнєвого акту:

а) «підвищуючи голос, повідомляти про щось; криком, голосно передавати думки, почуття» – *кричати* (2), *волати*, *лементувати*, *гарлапанити*, *гавкати* (1), *гриміти* (2): « - Най плаває гад проклятий! – **кричав** п'яний Славко на всю округу» [91, с. 9]. « - В'яжіть її, Марійо, вона лиши вас до себе підпустить! – **кричала** з берега Варвара» [91, с. 10]. « - Ну й намело, не доберешся до вас... Живі ви тут? – тяжко дихаючи, **загримав** він» [53, с. 171]. «**Гримлять** сусіди по обидва боки від Дарусиної господарки» [91, с. 20]. «Наколи Дунусь запримітив би бодай незначний рух у плаю, то відразу мав **загавкати** лисицею» [92, с. 71] та ін.

б) «повідомляти про щось тихо, малочутно, пошепки» – *шепотіти* (фонетичний варіант – *шептати*) (6), *баяти*: «- Оце і є святий великомученик Пантелеймон, - **прошепотів** Михайло» [53, с. 177]. «- Як живий, - **шепотілося** жіноцтво, якого була повна хата» [102, с. 133]. «Посеред подвір'я Дунусь пестив малого Миколайчика по голові і **шептав** йому щось у саме вушко» [92, с. 72]. «- Не бійся, - **зашепотів** на вухо Пилипкові Михайло, - то і є ігумен» [53, с. 175]. «... ніби хто **нашептав**, чи попередив про власне майбутнє» [91, с. 14] та ін.

в) «говорити повільно, не поспішаючи» – *тягти*, *тягнути*, *цідити*, *виціджувати*, *ректи*;

г) «говорити нерозбірливо» – *заїкатися*, *шепелявити*, *хрипіти* (2): «Варварка раз по раз **хрипіла** крізь відчинені вікна якісь жалобні слова, однак її вже ніхто не слухав» [92, с. 72]. «Марія сиділа на стільці коло

ліжка, у Славкової голови, що **хрипів** щось з-під накинutoї на нього куфайки» [91, с. 12].

г) «повідомляти про щось чітко, роздільно» – *карбувати, чеканити, ректи, прорікати*;

д) «швидко про щось говорити» – *тараторити, тарабанити*.

3) дієслова, які виражають особливий спосіб вимовляння: *белькотати* (фонетичний варіант – *булькотіти*), *бубніти* (1), *лопотати* (фонетичний варіант – *лопотіти*), *декламувати, лепетати, скандувати*: «Корнильо не їв і не пив, лише перебирав тарелями і **бубонів** про себе «не думав я, не думав»» [92, с. 72].

4) дієслова, що характеризують комунікативний аспект усного мовлення. Вони репрезентують сему «вести розмову з ким-небудь; повідомляти про щось комусь»: *розповідати, інформувати, оповідати, бесідувати, дискутувати, питати* (11): «Хай тато краще **питає**, чого її так довго не було» [91, с. 16]. «- А після шлюбу? – **питала** Даруся» [91, с. 16]. «Даруся якось **запитала** тата, як то Параску не болять руки від прута, а ноги від ходи» [91, с. 13]. «- Ксьондз? – **перепитала**, подумавши Даруся» [91, с. 14]. «Дозволу ніхто не **питувся**, прийшли квартир'єри, пообзирали, а вже за кілька годин прислали десять жовнірів з молодим унтером» [102, с. 130]. «Мати підійшла, цікавим оком глянула на стіл і вражено **спитала** про перстень-гадючку» [102, с. 133]. «А хто приходить забирати на висилку? – **запитав** Шандро, дивлячись собі під ноги» [92, с. 71]. «Пилипок мовчав. Думав. А потім знову **запитав**» [53, с. 177] та ін.

5) дієслова мовлення, що характеризуються додатковим смисловим навантаженням, зокрема виражають спонукання чи заклик до чогось: *командувати, наказувати* (3), *просити* (4), *благати, вимолювати, радити* (4), *агітувати, вимагати, пропонувати*: «Вона довго дивиться на них, гладить кожну по голові, нахиляється начебто щось **наказує**, бере на руку кошик і ступає за браму» [91, с. 17]. «Тато довго **наказував**

Миколайчикові, що він має робити, як з толоки загавкає лисиця і далі» [92, с. 71]. «А коли їсть, то завжди думає: понесла би татові повидла, та він ніколи чомусь про повидло не **просить**» [91, с. 15]. «Цілу ніч стояв на дверях, не переступаючи порогу, чорний, неголений, обдертий, з простягнутою рукою і **просив** молока» [91, с. 20]. «Миколайчику, братчику, - **попросив** його Дунусь у саме вушко» [92, с. 71]. «Прийшли відійшли убік, тихо про щось **радилися** між собою» [92, с. 72]. «... ходити туди не **радімо**» [91, с. 17]. «Офіцер **порадив**, аби Онуфрій на певний час переховався» [102, с. 131] та ін.

6) дієслова із значенням позитивного ставлення. Дану групу репрезентують лексеми дякувати (2), хвалити, лестити, рекомендувати, жартувати: «Пилипок взяв горішки, переклав їх у ліву руку і, перехрестившись, **подякував**» [53, с. 177]. «Мало хто пам'ятає, коли ті Йорки самі спокійнилися, чи то хто їм поміг **подякувати** цьому світові» [91, с. 16].

7) дієслова із значенням негативного ставлення та оцінки: глузувати, грубіянити, критикувати, лаяти, висміювати (1), кепкувати, картати: «Люди часом люблять **висміяти** іншого, то й призвішкуються» [91, с. 14].

8) дієслова, що вказують на правдивість висловленої думки: брехати (1), обманювати, обманути, обдурити, марнославити (говорити щось несуттєве, неправдиве), нарікати (1): «... хлопець повинен здійснити гармидер на весь хутір: скреготати сорокою, трубити оленем, **брехати** псом і кукурікати півнем» [92, с. 71]. «Але Даруся ні на що не **нарікає**» [91, с. 12].

Лексико-семантичний аналіз групи дієслів розумової діяльності можливо провести шляхом спільного вивчення когнітивної природи даної категорії дієслів та її конкретних мовленнєвих реалізацій. Дослідження цієї категорії дозволяє встановити, що розвиток української дієслівної лексики розумової діяльності є зумовленим функціонально і концептуально.

Лексико-семантичну групу дієслів на позначення інтелектуальної спрямованості дії структуровано на основні сукупності семантичних ознак, зокрема наявності семи «вивчення об'єкта для отримання та передачі знань». Комплекс семантичних ознак категорій та їх слів-індикаторів є базою для конструювання моделі фрагменту описуваної лексико-семантичної групи, лексична частина якої охоплює дієслова зі значенням розумової діяльності.

Семантична структура дієслова детермінована системними відношеннями слова. Дієслово розглядається у рамках лексико-семантичної групи з урахуванням синонімічних і антонімічних відношень. Дієслова розумової діяльності відносяться до суб'єктивно-об'єктивних. Обов'язковим для всіх слів є денотативний компонент значення. Цей компонент значення виділяється практично усіма дослідниками, але як термін вживається тільки деякими вченими. Предмет нашого дослідження – денотативна частина значення дієслів розумової діяльності. Відомо, що денотатом дієслова виступає та чи інша ситуація. Денотативна частина значення (денотативний макрокомпонент) являє собою сукупність семантичних компонентів, що виражають лінгвістично ревалентні частини позначеної ситуації, позначеної дієсловом [46, с. 10]. Лінгвістично релевантні елементи в ситуації розумової діяльності це саме пізнання як процес і його ознаки – характер виявлення [35, с. 16] – буттєвість, результативність, нерезультативність, цілеспрямованість, учасники ситуації пізнання (суб'єкт – особа і об'єкт – зміст пізнання) і їх ознаки – якісна характеристика і функціональні властивості. Крім цього, значення дієслів розумової діяльності, домінуючих в процесуальному семантичному полі, організується ядерною семою «розумова діяльність», в якій знаходять своє відображення об'єктивні ознаки денотата. Ядерна сема є необхідною складовою усіх досліджених нами дієслів, вона і найбільш абстрактна, і відображає ідею пізнання взагалі, а також протиставляє дієслова розумової

діяльності іншим семантичним групам з дієсловами мовлення, руху та ін. Так, базовим семантичним компонентом даної лексико-семантичної групи виступає сема «вивчення об'єкта для отримання та передачі знань».

Загалом мікроденотат «дія (інтелектуальна діяльність)» онтологічно відображає психолого-фізіологічний процес пізнання людиною світу в його конкретному вияві – дії. На відміну від інших дій (фізичної, фізіологічної), розумова дія є специфічною: в первинному вияві вона пов'язана з живим (людиною), її реалізація стає можливою за рахунок використання органів чуття людини, мозку та її вольових зусиль.

У контексті даної лексико-семантичної групи виділяється ряд диференційних сем, що дає можливість відносити дієслова інтелектуальної спрямованості до певних мікрогруп. Так, така класифікація дієслів розумової діяльності ґрунтується на семантичних компонентах, які є основними в позначенні розумової діяльності:

1) мислення в загальному вигляді як процес. Дієслова даної групи реалізують семантичний компонент «бути зайнятим думками про кого – щось, мати свою думку про кого-, що-небудь»: *думати* (10), *мислити*, *гадати*, *вважати*, *міркувати*, *розмірковувати*, *роздумувати*, *розмишляти*, *помишляти*, *припускати*, *допускати*, *розгадувати*, *мізкувати*, *кумекати*, *метикувати* (1), *згадати* (5): «- Хто чий, - **зметикував** Славко» [91, с. 13]. «*Пилипок опустився на п'яти і задумався*» [53, с. 177]. «*Треба б іще підкинути кілька полінець, аби нагрілося у вихололій за ніч хатині, **подумав** Онуфрій, але вирішив зачекати*» [102, с. 131]. «*Корнильо не їв і не пив, лише перебирав тарелями і бубонів про себе «не **думав** я, не **думав**...*»» [92, с. 72]. «*Вони в селі собі **думають**, що Даруся не розуміє, що, аби не казати дурна, вони їй кажуть солодка*» [91, с. 9]. «*Іноді вона **думає**, що й сама не знає це*» [91, с. 18]. «- *Ледве **згадали** про того, що в Ріжах, себто про вас, Василю*» [92, с. 70]. «*Але вранці він **згадав** про малу*» [53, с. 171] та ін.

2) дієслова на позначення результату розумового процесу, пізнання, що полягає в наявності знань в процесі їх засвоєння: *розуміти* (3), *знати* (20), *вміти* (6), *осягнути* (розумом), *усвідомлювати*, *проникнути*, *пізнати* (1): «Хочеш **пізнати** ще раз?» [102, с. 132]. «Василь дивився тепер на Корниля і **розумів**, що, певно, уже спорохніли його надії на зятя» [92, с. 71]. «Вони в селі собі думають, що Даруся не **розуміє**, що, аби не казати дурна, вони їй кажуть солодка» [91, с. 9]. «І треба було малого Миколайчика випроводити таки у Сірук до вуйка Онуфрія, бо ще не **знати**, як станеться» [92, с. 71]. «Коли серед ночі її будила простягнута татова рука, **знала**, що через день-два почне боліти голова» [91, с. 20]. «Ніхто, жодна душа у світі не **знає**, що Дарусі лиш тут розв'язуються уста» [91, с. 18]. «Вона так старанно приховувала, що **вміє** говорити, що часом сама не вірила у протилежне» [91, с. 19] та ін.

3) сконцентрованість розумових зусиль на розв'язання завдань. Дієслова даної підгрупи репрезентують такі семантичні компоненти:

а) «знаходити відповідь на поставлену умову». Дана сема реалізується дієсловами *розв'язувати*, *рішати*, *вирішувати* (2): «Треба б іще підкинути кілька полінець, аби нагрілося у вихололій за ніч хатині, подумав Онуфрій, але **вирішив** зачекати» [102, с. 131]. «Француз сам лікар, але дорога далека, **вирішили** перебути у нас» [53, с. 176].

б) «навчаючись, набувати певних знань, відомостей у якій-небудь галузі». Базовою лексемою, що репрезентує вказаний семантичний компонент є дієслово *учити* (фонетичний варіант – *вчити*), що є семантично нейтральний і загальновживаним. Дана лексема виступає домінантою синонімічного ряду, до якого входять такі дієслівні лексеми: *вивчати*, *опановувати*, *оволодівати*, *студіювати*, *проходити*, *штурмувати*, *вгризати*, *пізнавати*, *визнавати* (*узнавати*).

в) семантичний компонент «піддавати щось ретельному науковому розгляду з метою пізнання, вияснення чогось» репрезентує базове дієслово

досліджувати. Дана лексема поєднує такий синонімічний ряд дієслівної лексики: *вивчати, опрацьовувати, розробляти, розглядати (1), обробляти, простежувати, встановлювати*: «Пилипок довго й пильно **розглядав** ікону» [53, с. 177].

г) семантичний компонент «піддавати критичній оцінці, розчленовувати ціле на частини з метою кращого його вивчення» виражають лексеми *аналізувати, розглядати, розбирати*.

4) зберігання знань у пам'яті. Дану групу дієслів інтелектуальної спрямованості дії репрезентують дієслова, що характеризуються семантичним компонентом «зберігати в пам'яті, не забувати; мати на увазі»: *пам'ятати (5), знати, усвідомлювати*: «Мало хто **пам'ятає**, коли ті Йорки самі спокійнилися, чи хто їм поміг подякувати цьому світові» [91, с. 17]. «... ми завжди повинні **пам'ятати** про це й дякувати йому» [53, с. 174] та ін.

5) дієслова на позначення передачі знань в процесі навчання характеризуються семантичним компонентом «передавати комусь знання, навички», що реалізуються базовим дієсловом *учити (вчити)*. Дана лексема є домінантою синонімічного ряду, до якого входять такі лексеми: *навчати (1), навчати, освічувати, обучати, підковувати, школити*: «**Навчимо** й тебе малювати» [53, с. 173].

6) інтуїтивне знання та уява. Дієслова даної групи можуть виражати такі семантичні компоненти:

а) «вважати ймовірним здійснення чогось бажаного, мати надію на що-небудь»: *надіятися (1), сподіватися (1), уповати, розраховувати, рахувати, важити (1), гадати*: «Треба вірити, молитись і **надіятись**» [53, с. 176]. «То нащо питаєш? Я тут, з тобою. Решта не **важить**» [102, с. 131]. «Марія чудна, **сподівається**, що Даруся не розуміє, чому вона каже наперед про повідло» [91, с. 14].

б) семантичний компонент «допускати причетність до чогось негативного» репрезентують дієслова *підозрівати, підозрювати (1), запідозрювати, сумніватися*: «Спала і зовсім не *підозрювала* про його нічні пригоди» [53, с. 179].

Лексико-семантична група «розумова діяльність» представлена дієсловами, конституанти якої репрезентують концептуальну область мислення та мовлення в мові. Тісний зв'язок інтелектуальної і комунікативної діяльності зумовлений соціальним характером мови, бо знання є завжди співзнанням, що передбачає передачу, поширення результатів мислення, а отже, і єдність мовних і ментальних процесів, неможливість їх роздільного існування [103, с. 26].

При дослідженні лексико-семантичних груп дієслівних словозначень виокремлено центральну зону та периферію лексико-семантичної групи «розумова діяльність». Основними типами семантичних змін, що ведуть до формування похідних значень аналізованої лексики, є метафоричні та метонімічні транспозиції. Моделі переходів демонструють явище регулярної полісемії. Дієслівна лексика розумової діяльності, обмежена матеріалом дослідження, формується з основних концептуальних сфер життєдіяльності суб'єкта – об'єктно-просторових і суб'єктно-об'єктних відношень, що відображають ідею дослідження реального світу на емпіричному рівні. У семантичній структурі первинних значень закладено комплекс смислових компонентів, що зумовлює розвиток полісемії вже на ранніх етапах існування мови. Значення дієслівних одиниць, що описують процес дослідження на емпіричному рівні, розвиваються паралельно з основними сферами об'єктно-просторовими і трудовими відношеннями індивіда. Значення представлення підсумків дослідження і передачі знань формуються переважно зі сфер інтелектуальної діяльності суб'єкта. Основні значення утворюються головним чином зі сфер практичного досвіду людини щодо освоєння навколишнього середовища. Лексична

співвіднесеність обумовлена семантичною співвіднесеністю. У зв'язку з цим питанням про співвіднесену цінність лексичного значення слова виникає питання і про залежність лексичного значення слова і контексту [84, с. 121].

Безпосередньо пов'язане з цією проблемою і питання про динаміку процесів розвитку семантичної структури слова, а саме про явище багатозначності і однозначності: окреме значення будь-якого, як багатозначного, так і однозначного слова висловлюється різними способами. Одні значення виражаються у формі одного слова, інші – у формі словосполучення [17, с. 86], тобто визначення ступеня зв'язаності-залежності лексичного значення слова від контексту – завдання, суттєве для аналізу багатозначних і однозначних слів. Ми приймаємо термінологію, що базується на принципі відносної синтагматичної свободи лексичного значення в системі мови і зв'язаності всіх інших лексичних слів по відношенню до основного. Ця зв'язаність може бути різною. Найбільш важливим для визначення лексичного значення дієслова є наповнення позиції об'єкта, суб'єкта, детермінантів. У випадку суб'єктивної та детермінантної лексичної зв'язаності вона є одночасно і синтаксичною обумовленістю, так як торкається компонентів структури речення, не тільки словосполучення. В опозиціях знаходяться як значення ядерних дієслів, так і периферійних. Дієслова, що належать до змішаних лексико-семантичних груп почуття, мовлення, сприйняття, відносяться і ті, значення мислення для яких є переносним, співвідносним лише за другорядними ознаками з основними, що має значення конкретної дії [17, с. 167].

Отже, найбільшу словотвірну потужність, зокрема здатність утворювати похідні дієслова пересування і переміщення, мають загальноживані нейтральні дієслова *бігти*, *іти*, *їхати*, *ходити*, *везти*, *нести* і т. ін., що репрезентують базові семантичні компоненти дієслів

руху; малу словотвірну потужність – дієслова з абстрактним, переносним значенням, а також конкретні, але емоційно забарвлені, з вузькою сферою вживання, що виражають диференційні семантичні компоненти і являються лексико-семантичними варіантами.

Виявлення зв'язку між значенням слова, тематичних груп слів та їх граматичними і семантичними властивостями становить значний інтерес як з теоретичного погляду, так і з практичного.

Семантична категорія мовлення знаходить своє вираження у системі дієслівних значень. Ця категорія має ряд класифікаційних ознак, що дозволяє з точністю відмежувати її від решти семантичних груп. Основним показником належності дієслова до лексико-семантичної групи мовлення є наявність у його значенні базового семантичного компонента «усно висловлювати думки, почуття». Разом з тим розмаїтість дієслівних значень у межах досліджуваної лексико-семантичної групи зумовила необхідність зведення їх до детальніших смислових підгруп. Такий розподіл дієслівних лексем базувався на наявності в слові таких сем, як «адресованість – неадресованість мовлення», «взаємність – невзаємність мовленнєвої дії», «наявність позитивної – негативної оцінки адресата».

Лексико-тематична група дієслів інтелектуальної спрямованості дії є досить чисельним та семантично розгалуженим класом дієслівної лексики. Для лексико-семантичної групи дієслів зі значенням розумової діяльності характерна тенденція до збагачення за рахунок асоціативних зв'язків за схожістю значень з дієсловами суміжних полів.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У сучасному мовознавстві дискусійним є питання щодо визначення типів номінації, на які впливають різні шляхи відбору критеріїв називання. У своєму дослідженні ми проаналізували та порівняли концепції визначних дослідників з даної проблеми і дійшли висновку, що деякі дослідники в основу своєї класифікації кладуть один критерій, а інші, наприклад, В. Вовк одразу декілька. Це зумовлено вивченням номінативних процесів у певному розрізі мовних явищ.

Відповідно до чинних критеріїв сформувалися такі типи номінацій: лексична, пропозитивна, дискурсивна, запозичена, екзистенційна, ідентифікаційна, предикатна, апелятивна, граматична, елементна, номінація подій, однослівна чи монологічна, комплексна, описова, узуальна, okazіональна, мотивована, немотивована, внутрішньомовна і міжмовна, образна і необразна, первинна і вторинна.

Мовна номінація денотатів є досить непростюю як з погляду словесних назв, так і з погляду її теоретичних узагальнень. Слово виконує в мові насамперед денотативну функцію – позначає референт. Ця ознака слова забезпечує йому здатність номінувати відповідний денотат (предмет, процес, ознаку). Денотативний чинник визначає в слові його базові (денотативні) семи.

Проаналізувавши особливості сполучуваності іменникової словоназви предметного денотата «*інформація*» з іншими словоназвами, ми прийшли до висновку, що іменникова словоназва предметного денотата «*інформація*» є достатньо ресурсоспроможною.

Визначення і виділення основного (ядерного) значення, як і взагалі розмежування лексико-семантичних варіантів слова, є однією з найважливіших і найскладніших проблем, пов'язаних із вивченням семантичної структури слова. Можна виділити три основні підходи до визначення базового значення слова:

1) основним вважається те значення слова, яке є його семантичним центром, тобто об'єднує в єдине ціле решту його значень;

2) основним вважається те значення слова, яке не визначається контекстом і не залежить від контексту. Цей підхід можна назвати синтагматичним.

3) в основі третього визначення лежить ідея про відмінності в частоті вживання основного і другорядного значень; головним вважається найбільш частотне значення.

На нашу думку, найбільш доцільним є парадигматичний метод виділення базового значення слова, оскільки даний метод передбачає об'єднання базовою семою другорядних значень того чи іншого слова. Керуючись цим принципом ми й виділяли ядерну сему слова.

РОЗДІЛ II. НОМІНАЦІЯ МОВНИХ ЯВИЩ У ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

2.1 Номінація денотатів словоназвами у функції обов'язкових формально-синтаксичних компонентів речення

Теорія обов'язкового поширення формально-синтаксичних компонентів речення в синтаксичній структурі речення бере свій початок ще у вітчизняному синтаксисі: Ф. Буслаєв, О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський, О. Пешковський, О. Шахматов та ін.

Питання про обов'язкові формально-синтаксичні компоненти пов'язане з проблемою виділення в реченні його основного складу. У сучасних роботах із синтаксису простого речення ця проблема актуалізується в плані доцільності включення обов'язкових формально-синтаксичних компонентів речення до складу граматичної основи речення. Вченні ставлять питання про те, чи доцільно диференціювати за ознакою обов'язковості – необов'язковості компоненти в утворенні граматичної основи речення, адже граматична основа речення, особливо з присудком, вираженим дієсловом, стала найпоказовішою структурою, по відношенню до якої диференціюються обов'язкові – факультативні ознаки залежних від неї формально-синтаксичних компонентів речення.

Н. Іваницька виділяє такі диференційні ознаки обов'язкового синтаксичного компонента причленної залежності:

а) займає неголовну центральну субпозицію в синтаксичній структурі речення;

б) виступає проекцією позиції підпорядковуючого слова в транспонованому в речення первинному словосполученні;

в) реалізує крайній полюс сильних прислівних зв'язків словосполучення, урізноманітнюючи конкретні форми залежно від лексико-граматичної природи підпорядковуючих слів;

г) відображує основні властивості залежного елемента дієслівних, ад'єктивних і субстантивних первинних простих словосполучень;

г) є обов'язковим компонентом синтаксичної структури;

д) визначається відносно до однієї з інших субпозицій (головних чи не головних);

е) може бути компонентом первинної чи вторинної залежності [73, с. 90].

Синсемантична словоназва процесуального денотата поєднується з обов'язково залежним словом-конкретизатором не хаотично, а за законами узгодження сем та обов'язкової сполучуваності. Наявність відповідної семи в семантичній структурі синсемантичної словоназви процесуального денотата визначає лексико-семантичний статус залежного слова-конкретизатора. Процесуальному денотату властива семантична вибірковість відповідних слів як компенсаторів незавершеної дієслівної семантики.

Синсемантичні дієслова, які передбачають **обов'язкові придієслівні компоненти об'єктного значення**, визначають семантичні і граматичні ознаки залежних слів як репрезентантів цих компонентів. У двокомпонентних семантичних єдностях, структурованих синсемантичними дієсловами, обов'язковий придієслівний компонент з об'єктним значенням позначає істоту або предмет, на який поширюється або з яким пов'язана дія чи стан. Обов'язкові придієслівні компоненти об'єктного значення мають спеціалізовані морфологічні засоби вираження – відмінкові та прийменниково-відмінкові форми іменника (займенника).

Обов'язковим придієслівним компонентом зі значенням об'єкта дії у двокомпонентних семантичних єдностях при окремих синсемантичних дієсловах виступає іменникова словоформа у місцевому відмінку. Іменник у місцевому відмінку є обов'язковим при обмеженому колі

синсемантичних дієслів, а саме: *зосереджуватися, зупинятися, концентруватися, триматися* (+ прийменник *на*): *зосередитися на роботі, зупинятися на питанні, триматися на плаву та ін.*

Синсемантичні дієслова, що потребують супровідної ознаки дії чи стану, прогнозують появу **обов'язкових придієслівних компонентів обставинного значення**, утворюючи разом із ними семантичні єдності: *йти стежкою, ночувати у готелі* та ін. Серед синсемантичних дієслів, що прогнозують залежні позиції для обов'язкових придієслівних компонентів обставинного значення, найчисельнішими є дієслівні лексеми з локативною семантикою:

- буття (*бути, побувати*);
- розташування (*знаходиться, міститься, опинитися, перебувати*);
- позиції (*лежати, сидіти, стояти*);
- проживання (*жити, мешкати*);
- руху (*вийти, прямувати, переходити*).

Синсемантичні дієслова утворюють з двома обов'язковими придієслівними компонентами **трикомпонентні семантичні єдності**, у яких обидва **обов'язкові придієслівні компоненти з об'єктним значенням** типово виступають у фіксованих відмінкових формах. Перший залежний компонент – іменник у знахідному відмінку (або у родовому відмінку) – означає прямий об'єкт, а другий залежний компонент – іменник у непрямому відмінку – означає непрямий об'єкт, що перебуває у сфері дії, названої синсемантичним дієсловом. Форма другого залежного компонента об'єктного значення може бути представлена іменниками в родовому, орудному відмінках з прийменниками, так і без прийменників, в давальному відмінку без прийменника, у знахідному та місцевому відмінках з прийменниками.

В утворенні **трикомпонентних семантичних єдностей з обов'язковими придієслівними компонентами об'єктної та обставинної семантики** активні прийменниково-іменникові конструкції: *«Даруся **принесла** від ріки камінь...» (Марія Матіос).*

Синсемантичні дієслова лексично обмеженої семантичної групи зі значенням ставлення до об'єкта утворюють трикомпонентні семантичні єдності з обов'язковим придієслівним компонентом обставинного значення і обов'язковим придієслівним компонентом обставинного значення способу дії: *«Василина зверталась до дітей лагідно» (Марія Матіос).* У таких конструкціях перший обов'язковий придієслівний компонент об'єктного значення виражений прийменниково-іменниковими слововформами в родовому відмінку, знахідному відмінку, орудному відмінку. Морфологічні варіанти обов'язкових придієслівних компонентів з обставинним значенням способу дії утворюють прислівники та прийменниково-іменникові слововформи в орудному відмінку: *«Славко по-іншому ставився до роботи...» (Марія Матіос).*

Отже, обов'язкові формально-синтаксичні компоненти виражають об'єктні та обставинні відношення. Вираження об'єктних відношень пов'язане з наявністю сильного керування між словами в словосполученні, в якому категоріальні властивості підпорядковуючого слова регулярно проектує зв'язки і визначають підпорядковану форму залежного слова.

Обов'язкові формально-синтаксичні компоненти – це такі компоненти синтаксичної структури речення, які, реалізуючи центральну субпозицію на формально-граматичному рівні, на рівні семантико-синтаксичному виражають об'єктні відношення, при цьому зберігаючи фіксованість морфологічних форм, обставинні відношення, які допускають варіантність морфологічних форм, а в поодиноких випадках обставинні відношення способу дії. Крім цього, залежно від лексичної семантики слів

обов'язковий компонент допускає вираження синкретичних відношень (об'єктно-обставинні, обставинно-предикативні).

2.2 Номінація денотатів словоназвами у функції факультативних формально-синтаксичних компонентів речення

Професор Н. Іваницька у своїй монографії виділяє такі диференційні ознаки факультативного синтаксичного компонента:

- а) займає периферійну субпозицію неголовної позиції;
- б) характеризується не конструктивністю в утворенні синтаксичної структури речення;
- в) легко опускається в реченні, не порушуючи його структурно-сміслової завершеності;
- г) характер зв'язку з підпорядковуючим компонентом слабкий (форма слабого керування, прилягання чи узгодження);
- г) залежить від окремого синтаксичного компонента, вступаючи з ним у певні синтаксичні відношення [73, с. 98].

Факультативний формально-синтаксичний компонент речення відображає властивості залежного компонента словосполучень, в яких він поєднується з головним словом одним із видів слабого підрядного зв'язку (узгодження при наявності в присубстантивній субпозиції прикметника (займенника, числівника), керування при наявності в іншій субпозиції іменника в непрямому відмінку і прилягання при вираженні компонента прислівником чи неозначеною формою дієслова). Факультативні компоненти речення поєднуються зв'язком слабого керування у тих випадках, коли вони залежать від конкретного компонента речення, що проектує периферійну субпозицію. Основна ознака факультативного компонента — складна семантична залежність від підпорядковуючого компонента в конкретних реченнях виявляється по-різному, як і

неоднаковою є обов'язковість того чи іншого компонента у центральній субпозиції.

Залежно від морфологічної специфіки компонента, від якого залежить факультативний, розмежовують такі типи: факультативний компонент приіменникової залежності, факультативний компонент придієслівної залежності, факультативний компонент приприкметникової залежності, факультативний компонент приприслівникової залежності (Н. Кухар).

Автосемантичні іменникові словоназви предметних денотатів утворюють факультативні компоненти, що варіюються залежно від морфологічної природи слів:

- факультативні компоненти приіменникової залежності, виражені прикметниками (дієприкметниками, порядковими числівниками): *«Холодна вода пливла крізь неї десь аж за край неба» (Марія Матіос).*

- факультативні компоненти приіменникової залежності, виражені іменниками: *«Для подорожі Іван вибрав картату спідницю в густі складки, біленьку – з тричвертковим рукавом – сорочку у жовто-зелені розводи» (Марія Матіос).*

- факультативні компоненти приіменникової залежності, виражені займенниками: *«Де той **ваш** Бог, коли він відвернувся від нас, як від послідних грішників?» (Марія Матіос).*

- факультативні компоненти приіменникової залежності, виражені прислівниками: *«Якщо стати на оцьому – найвищому – місці і зненацька подивитися **вниз** на ріку, то може закрутитися в голові» (Марія Матіос).*

У структурі речень можна виділити факультативні компоненти з іншими відношеннями, зокрема об'єктні, якщо такий компонент займає придієслівну субпозицію: *«Пилипок дивився у відчинене **вікно**» (О. Жовна).* При умові вираження факультативного компонента у придієслівній субпозиції прислівниками встановлюються обставинні відношення із

значенням способу дії: «Під розсохлими драницями даху **тихо** лопотів вітер» (Марія Матіос).

Усі форми непрямих відмінків іменників складають формально-граматичний план вираження факультативних компонентів з атрибутивно-об'єктним відношенням. Лексико-семантичним потенціалом вираження таких відношень володіють іменники в родовому відмінку з посесивним значенням як наслідок згортання присудка із значенням приналежності: «Йому **Дарусин** обід дуже сподобався» (Марія Матіос). Факультативні формально-синтаксичні компоненти часто виражають атрибутивно-обставинні відношення з локативним значенням: «**стежка** до **Дарусиної хати** пролягала через садок лісника» (Марія Матіос).

Отже, можна зробити такий висновок, що факультативні формально-синтаксичні компоненти речення, відображаючи слабкий підрядний зв'язок у словосполученнях, інформативно збагачують зміст речення, не беручи при цьому участі в моделюванні його структури.

2.3 Специфіка вияву номінацій предметних денотатів у структурі семантичних єдностей (на прикладі словоназви предметного денотата «новина / новини»)

Сучасні науковці вживають термін «*семантичні єдності*» разом із термінами «*словосполучення*» та «*сполучення слів*». Такий термін утвердився для чіткого виокремлення підрядних словосполучень із стрижневими словами синсемантичної природи. Як правило, до семантичних єдностей відносять конструкції двослівної будови з першим словом синсемантичного типу [70, с. 12].

Отже, **семантична єдність** – це поєднання повнозначних слів на основі сильного підрядного зв'язку, в якому кожне повнозначне слово називає відповідний денотат.

Розширення лексичного складу мови веде до збільшення можливих випадків сполучуваності кожного слова з іншими словами. Відомо ж, що семантична наповненість слова зумовлена не тільки його місцем у лексичній системі, а й зв'язками з іншими мовними рівнями, зокрема граматичним.

Повнозначні слова, що виступають елементами семантичних єдностей, як і словосполучень чи речень, характеризуються різною силою вияву сполучуваної інтенції, у зв'язку з чим розрізняють обов'язкову та факультативну сполучуваність повнозначних словоназв денотатів у структурі семантичних єдностей. Частина слів самотійно виражає своє значення, не потребуючи додаткової конкретизації залежними словоформами. Поширювачі, що, звичайно, можуть уживатися при таких словоназвах, носять факультативний характер, вони є неістотними для структурної організації речення. [70, с. 19].

Сполучуваність, за визначенням М. Кочергана, - це поєднання за певним синтаксичним зв'язком будь-яких повнозначних слів [84, с. 28]. Проблемі сполучуваності повнозначних слів присвятили свої праці Ю. Апресян, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. Кочерган, В. Русанівський та ін.

Семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів – явище динамічне, що зазнає наповнення, видозмін і конкретизацій у певних функціонально визначених умовах. Переважно такі обставини іманентно притаманні словоназві за рахунок денотатно-номінативної функції. Науковці виділяють такі засоби для експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів, як:

- 1) повнозначне слово:
 - а) автосемантична словоназва предметного денотата;
 - б) синсемантична словоназва предметного денотата;
 - в) прикметникова словоназва атрибутивного денотата;

- 2) службові слова;
- 3) частина речення;
- 4) прийменниково-іменникові конструкції [65, с. 69].

Розмежовуємо такі типи семантичних єдностей повнозначних слів:

1) семантичні єдності, утворені на базі синсемантичного слова в ролі опорного, що включає до свого складу інше повнозначне слово за допомогою сильного підрядного зв'язку (керування чи прилягання);

2) семантичні єдності, утворені на базі синсемантичного слова в ролі опорного, що включає до свого складу дві залежні словоформи, приєднані за допомогою сильних підрядних зв'язків.

Метою дослідження є виявлення синтагматичних особливостей іменникової словоназви предметного денотата «*новина* / *новини*» у мові засобів масової інформації.

Мета зумовила вирішення таких **завдань**:

- представити іменникову словоназву предметного денотата «*новина* / *новини*» в сукупності її типових сполучуваностей у системі сучасної української мови;

- проаналізувати іменникову словоназву «*новина* / *новини*» з урахуванням ознак «автосемантизм / синсемантизм».

В. Русанівський у своїй праці «Структура лексичної і граматичної семантики» подає таке визначення «сполучуваності слова». Сполученість слова – це збагачення його форми, а отже, й потенційне джерело розвитку нового значення. В якому напрямку будуть розвиватися нові значення в кожному конкретному слові, важко передбачити. Оскільки внутрішні процеси розвитку мови відбуваються спонтанно, то можна припускати, що два несинонімічні слова внаслідок розвитку в них нових значень можуть зближуватися між собою [104, с. 70].

В одинадцятитомному тлумачному словнику української мови подано таке визначення словоназви предметного денотата «*новина*»:

1. Щойно або недавно одержане повідомлення, звістка і т. ін. про кого-, що-небудь. 2. Те саме, що новинка. 3. Рідко. Те саме, що новизна. 4. Урожай нинішнього року. 5. Земля ніколи не орана або вперше зорана; цілина [20, с. 42].

Такі дефініції свідчать про те, що слово в лексико-семантичній структурі мови має відносну автономність.

Переглянувши визначення «новина/ новини» в інших тлумачних словниках, ми дійшли висновку, що доречним буде таке трактування іменникової словоназви предметного денотата «новина / новини»: *це повідомлення інформаційного характеру, яке містить важливу та актуальну інформацію, що стосується певної сфери життя суспільства.*

Зауважуємо, що повнозначне слово «новина / новини» у мові ЗМІ (на прикладі газет «Дзеркало тижня. Україна» та «Вінниччина») не функціонує ізольовано, без сполучуваності з іншими словами.

Позиційними умовами, що повно репрезентують семантичний обсяг української іменникової словоназви предметного денотата «новина / новини», можна звести до таких моделей:

1) **П + І (новина / новини)** – іменникова словоназва «новина / новини» у сполученні з прикметниковою словоназвою: *позитивні новини, хороші новини, патріотична новина, найголовніша новина, останні новини, нові новини, головні новини, українські новини, незалежні новини, оперативні новини, надзвичайні новини, гарячі новини, світові новини, спортивні новини, міжнародні новини, екстрені новини, місцеві новини, цікаві новини, погані новини, очікувана новина, гарна новина, телевізійні новини, актуальні новини, достовірні новини, популярні новини, свіжі новини, найпопулярніші новини, хмельницькі новини, волинські новини, кримінальні новини, найоперативніші новини, дивовижні новини, інформаційні новини, торгівельні новини, веселі новини та ін.;*

2) **I_c (новина / новини) + I** – іменникова синсемантична словоназва «новина / новини» у сполученні з іменниковою словоназвою, що виступає експлікатором синсемантизму і має форму іменника в родовому відмінку чи прийменниково-іменникову форму іменника в знахідному відмінку: *новини дня, новини від читачів, новини Вінниці, новини світу, новини компаній, новини з-за кордону, новини суспільства, новини культури, новини ринку, новини міста, новини з усього світу, новини мистецтва, новини аграрного сектору Вінницької області, новини про медицину, новини політики, новини технологій, новини в Інтернеті, новини України та світу, новини у газетах, новини Закарпаття, новини Вінниччини, новини економіки, новини спорту, новини за останню добу, новини подій, аварій, катастроф; новини інформаційних технологій, новини про зірок і знаменитостей із світу шоу-бізнесу України і всього світу, новини великого, середнього і малого бізнесу, новини релігійного життя, новини із життя лубу, футболістів і фанатів, новини у сфері безпеки та оборони, новини у сфері соціального захисту населення, новини у галузі контролю якості лікарських засобів, новини у справі державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, новини Полтавщини, новини у рамках програми, новини у світі цікавого, новини законодавства, новини підприємництва, новини кількарічної давності, новини Укрдержреєстру та ін.;*

3) **I (новина / новини) + Д_c** – іменникова словоназва «новина / новини» у сполученні з синсемантичною словоназвою процесуального денотата: *Новини підбили підсумки минулого (уже майже) року. Новини відіграють надзвичайно важливу роль для електронних ЗМІ та суспільства та ін.;*

4) **I_c + I (новина / новини)** – іменникова синсемантична словоназва, що виступає експлікатором синсемантизму і має форму родового відмінка чи прийменниково-іменникову форму іменника в знахідному відмінку у сполученні з іменниковою словоназвою «новина / новини»: *телеканал*

новин, календар новин, агенція новин, теми новин, ілюстрація до новин, фото-новини, підписка на новини, стрічка новин, топ-новини та ін.

Дослідивши типові сполучуваності іменникової словоназви «*новина / новини*» в мові засобів масової інформації, можна зробити висновок, що семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів здатен до розширення чи конкретизації, що реалізується в різних позиційних умовах, виявляючи ознаки як автосемантизму так і синсемантизму.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Обов'язкові формально-синтаксичні компоненти виражають об'єктні та обставинні відношення. Вираження об'єктних відношень пов'язане з наявністю сильного керування між словами в словосполученні, в якому категоріальні властивості підпорядковуючого слова регулярно проектують зв'язки і визначають підпорядковану форму залежного слова.

Враховуючи морфологічне вираження синсемантичного слова, класифікують обов'язкові компоненти за відповідними структурними моделями: обов'язкові іменникові придієслівні компоненти з об'єктним значенням та іменникові обов'язкові компоненти прийменникової залежності з об'єктним (чи обставинним) значенням.

Факультативний компонент прислівної залежності входить до складу речення, в якому, крім компонентів його мінімальної структурної семи (предикативної основи), є також поширювач, тобто склад поширеного речення зумовлює наявність у ньому другорядних членів. На фоні усіх формально-граматичних компонентів факультативним компонентам властиве «внутрішнє» розширення, що пояснюється їхньою прислівною залежністю.

Синсемантичні слова вступають із іншими залежними від них повнозначними словами в поєднання (єдності), зумовлені семантичним потенціалом перших. Такі структури дослідники кваліфікують по-різному, визначаючи в кожному випадку їхню граматичну (синтаксичну), як і семантичну своєрідність. Беручи до уваги різноструктурність моделей та враховуючи найголовнішу ознаку – обов'язковість входження елементів таких поєднань у єдине смислово-граматичне ціле, ми об'єднуємо такі структури, називаючи їх семантичною єдністю повнозначних слів.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають змогу дійти таких висновків:

1. Досліджуючи лінгвістичну сутність терміна *«номінація»*, ми визначили, що в основу номінації як лінгвістичного явища покладено лексичні та граматичні аспекти. В процесі дослідження виявлено номінативні функції, які є головними в процесі творення слів. Вважаємо, що доцільно номінативність розглядати як здатність мовних одиниць самотійно, без допоміжних засобів, виражати, актуалізувати та передавати відповідний зміст: реалії, явища, предмети. Розрізнення способів номінації на прямий і опосередкований, прямий і непрямий, первинну та вторинну номінації пов'язане, на нашу думку, з їх статусом як одиниць у системі мови, з потребами комунікації у прямому позначенні реалій навколишньої дійсності чи з підкресленням виокремлення тих чи інших сторін денотата. Непряма (вторинна) номінація пов'язана з розширенням чи скороченням попередньої назви, її трансформацією. Більшість непрямих форм пов'язані з розмовно-побутовим мовленням, здебільшого використовуються у неформальних мовних ситуаціях. Такі номінації характеризуються прозорістю внутрішньої форми, що є основою їх емоційності.

2. Суперечність між класифікаціями типологій номінацій зумовлена вибором критеріїв називання. Мовознавці надають перевагу певній категорії: критерію місця творення номінативних одиниць (Т. Журавльова, А. Уфімцева, Н. Мігіріна, О. Тараненко), критерію поділу номінації (О. Селіванова), критерію призначення номінації, її комунікативної функції (Н. Арутюнова), критерію ролі номенів у комунікації (Г. Колшанський), критерію кількості елементів у номені (М. Федорова), критерію загальноприйнятості чи специфічності номенів (Н. Мігіріна, І. Нестеренко), критерію мотивації й мотивованості (В. Даниленко), критерію джерела, часу появи та звичності номенів (В. Вовк).

Проаналізувавши концепції визначних дослідників, ми виділяємо такі типи номінацій: лексична, пропозитивна, дискурсивна, запозичена, екзистенційна, ідентифікаційна, предикатна, апелятивна, граматична, елементна, номінація подій, однослівна чи монолексемна, комплексна, описова, узуальна, okazіональна, мотивована, немотивована, внутрішньомовна і міжмовна, образна і необразна, первинна і вторинна.

На нашу думку, номінація є складним, різноплановим та багатоаспектним явищем зі своїми особливостями та специфікою, тому виникає необхідність використовувати комплексний підхід до вивчення типологій номінативних процесів у сучасній українській мові.

3. Особливо багату ресурсоспроможність у системі українського слововжитку виявляє іменникова словоназва «*інформація*» в сполученні з прикметниковими словоназвами різних лексико-семантичних груп прикметників. Сполучення іменникової словоназви «*інформація*» з прикметниковими відбувається за законом «семної кореляції» словоназв відповідних денотатів. Кожна з прикметникових словоназв атрибутивного денотата по-своєму увиразнює номінацію предметного денотата іменниковою словоназвою «*інформація*».

Іменникова словоназва предметного денотата «*інформація*» виявляє ознаки як автосемантизму, так і синсемантизму іменникових сполук. У цих випадках до номінування предметного денотата «залучається» експлікатор синсемантизму (іменникова чи прийменниково-іменникова словоформа обов'язково залежної словоназви).

4. Суть денотативного підходу до вивчення мовних явищ, особливо повнозначного слова, полягає в переорієнтації природнього, онтологічного розчленування предметів, ознак, дій, процесів, подій, станів, які певним чином відображаються в мові. Так предметний денотат номінує іменникову словоназву предметного денотата, процесуальний –

дієсловоназву процесуального денотата, атрибутивний – прикметникову словоназву атрибутивного денотата.

5. Найбільшу словотвірну потужність, зокрема здатність утворювати похідні дієслова пересування і переміщення, мають загальновживані нейтральні дієслова *бігти, іти, їхати, ходити, везти, нести і т. ін.*, що репрезентують базові семантичні компоненти дієслів руху; малу словотвірну потужність – дієслова з абстрактним, переносним значенням, а також конкретні, але емоційно забарвлені, з вузькою сферою вживання, що виражають диференційні семантичні компоненти і являються лексико-семантичними варіантами.

Семантична категорія мовлення знаходить своє вираження у системі дієслівних значень. Ця категорія має ряд класифікаційних ознак, що дозволяє з точністю відмежувати її від решти семантичних груп. Основним показником належності дієслова до лексико-семантичної групи мовлення є наявність у його значенні базового семантичного компонента «усно висловлювати думки, почуття». Разом з тим розмаїтість дієслівних значень у межах досліджуваної лексико-семантичної групи зумовила необхідність зведення їх до детальніших смислових підгруп. Такий розподіл дієслівних лексем базувався на наявності в слові таких сем, як «адресованість – неадресованість мовлення», «взаємність – невзаємність мовленнєвої дії», «наявність позитивної – негативної оцінки адресата».

Лексико-тематична група дієслів інтелектуальної спрямованості дії є досить чисельним та семантично розгалуженим класом дієслівної лексики. Для лексико-семантичної групи дієслів зі значенням розумової діяльності характерна тенденція до збагачення за рахунок асоціативних зв'язків за схожістю значень з дієсловами суміжних полів.

8. Спираючись на думку відомих учених, дійшли висновку, що обов'язкові формально-синтаксичні компоненти – це такі компоненти синтаксичної структури речення, які, реалізуючи центральну субпозицію

на формально-граматичному рівні, на рівні семантико-синтаксичному виражають об'єктні відношення, при цьому зберігаючи фіксованість морфологічних форм, обставинні відношення, які допускають варіантність морфологічних форм, а в поодиноких випадках обставинні відношення способу дії. Крім цього, залежно від лексичної семантики слів обов'язків компонент допускає вираження синкретичних відношень (об'єктно-обставинні, обставинно-предикативні).

Факультативні формально-синтаксичні компоненти речення, відображаючи слабкий підрядний зв'язок у словосполученнях, інформативно збагачують зміст речення, не беручи при цьому участі в моделюванні його структури.

9. Дослідивши типові сполучуваності іменникової словоназви «*новина / новини*» в мові засобів масової інформації, можна зробити висновок, що семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів здатен до розширення чи конкретизації, що реалізується в різних позиційних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адмони В. Структурно-смысловое ядро предложения / В. Адмони // Члены предложения в языках различных типов : [сборник научных трудов]. – Львов : Наука, 1972. – С. 35 – 50.
2. Адмони В. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики : [монография] / В. Адмони. – Львов : Наука, 1988. – 239 с.
3. Андерш Й. Проблеми синтаксичної семантики в сучасному зарубіжному мовознавстві / Й. Андерш // Мовознавство. – 1983. – № 1. – С. 11 – 19.
4. Апресян Ю. Экспериментальное исследование семантики русского глагола : [монография] / Ю. Апресян. – Москва : Наука, 1967. – 251 с.
5. Арват Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке : [монография] / Н. Арват. – Киев : Высш. шк., 1984. – 159 с.
6. Арутюнова Н. Предложение и его смысл : логико-семантические проблемы : [монография] / Н. Арутюнова. – Москва : Наука, 1976. – 383 с.
7. Арутюнова Н. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт : [монография] / Н. Арутюнова. – Москва : Наука, 1988. – 340 с.
8. Арутюнова Н. Лингвистические проблемы референции / Н. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – Москва : Прогресс, 1982. – С. 304 – 350.
9. Бабайцева В. Система членов предложения в современном русском языке : [монография] / В. Бабайцева. – Москва : Просвещение, 1988. – 158 с.
10. Бабайцева В. Синкретизм / В. Бабайцева // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Ярцева]. – Москва : Советская энциклопедия, 1919. – С. 446 – 447.

11. Бабайцева В. Явления переходности в грамматике русского языка [монография] / В. Бабайцева. – Москва : Дрофа, 2000. – 640 с.
12. Балко М. До питання про характер аналітичності цілісних словосполучень сучасної української мови / М. Балко // Ономастика й апелятиви : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 34 – 40.
13. Бацевич Ф. Функционально-ономастическое изучение лексики : теоретический и практический аспекты (на материале русского глагола) : текст лекций / Ф. Бацевич. – Львов : Ред.-изд. отдел Львовского ун-та, 1993. – 171 с.
14. Білодід І. Словник української мови : в 11 томах / За ред. І. Білодіда. – Том 4. – Київ : Наук. думка, 1974. – 839 с.
15. Боброва Т. О природе названия и принципах номинации / Т. Боброва // Русский язык в школе. – 1974. – № 4. – С. 74.
16. Брітікова К. Узувальне та okazіональне в інноваціях сучасної української мови (тенденції оновлення лексико-словотвірної категорії назв особи) [текст] : Автореф. дис. канд. філол. наук / К. Брітікова. – Харків, 2007. – 20 с.
17. Васильев Л. Семантика русского глагола / Л. Васильев. – Москва : Высш. шк., 1981. – 184 с.
18. Виноградов В. Русский язык : грамматическое учение о слове : [учебное пособие для вузов] / В. Виноградов. – [3-е изд., испр.]. – Москва : Высш. шк., 1986. – 640 с.
19. Висоцький А. Синтаксична сфера прислівника в українській літературній мові : [монографія] / А. Висоцький. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 328 с.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТП «Перун», 2002. – 1440 с.
21. Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Вихованець. – Київ : Наук. думка, 1992. – 356 с.

22. Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Вихованець. – Київ : Наук. думка, 1988. – 256 с.
23. Вінниччина. – 2015. – 2 грудня (№ 93). – 12 с.
24. Вінниччина. – 2015. – 4 грудня (№ 94). – 12 с.
25. Вінниччина. – 2015. – 9 грудня (№ 95). – 12 с.
26. Вінниччина. – 2015. – 11 грудня (№ 96). – 12 с.
27. Вінниччина. – 2015. – 16 грудня (№ 97). – 12 с.
28. Вінниччина. – 2015. – 18 грудня (№ 98). – 12 с.
29. Вінниччина. – 2015. – 23 грудня (№ 99). – 12 с.
30. Вінниччина. – 2015. – 25 грудня (№ 100). – 12 с.
31. Вовк В. Языковая метафора в художественной речи / В. Вовк // Природа вторичности номинации. – Киев, 1986. – 142 с.
32. Габинская О. Номинация и лексическая объективизация / О. Габинская // Словопроизводственный процесс и функционирование производных единиц в языке и речи. – Курск, 1986. – С. 3 – 11.
33. Гак В. Языковые преобразования / В. Гак. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
34. Гак В. К типологии лингвистических номинаций / В. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – Москва : Наука, 1977. – С. 230 – 293.
35. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – Київ : Вища шк., 1985. – 360 с.
36. Голев Н. О способе номинации / Н. Голев // Вопросы русского языка и его говоров. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1976. – С. 93 – 100.
37. Городенська К. Дери́вація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Городенська. – Київ : Наук. думка, 1991. – 192 с.
38. Городенська К. Дії та стани похідних дієслів як джерело пізнання історії та культури українського народу / К. Городенська // Відображення історії та культури народу в словотворенні : доп. XII Міжнар. наук. конф.

комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25-28 травня 2010 р., Київ, Україна). – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 355 – 364.

39. Грицик Н. Семантико-стилістична характеристика із значенням прибуття / Н. Грицик // Мовознавство. – 1980. – № 4. – С. 82 – 86.

40. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Н. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

41. Гуйванюк Н. Слово – Речення – Текст : [вибр. пр.] / Н. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.

42. Гулыга Е., Шендельс Е. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке [текст] / Е. Гулыга, Е. Шендельс. – Москва : Просвещение, 1969. – 184 с.

43. Гулыга Е. Автосемантия и синсемантия как признаки смысловой структуры слова / Е. Гулыга // Научн. докл. высш. шк. филолог. науки. – 1967. – № 2. – С. 62 – 72.

44. Даниленко В. Русская терминология / В. Даниленко . – Москва, 1977. – 246 с.

45. Дешериева Т. К проблеме языковой номинации / Т. Дешериева // Филологические науки (научные доклады высшей школы). – 1983. – С. 48 – 54.

46. Джочка І. Дериваційний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : Автореферат дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський ун. ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 23 с.

47. Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 12 лютого (№ 5). – 16 с.

48. Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 5 лютого (№ 4). – 18 с.

49. Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 29 січня (№ 3). – 22 с.

50. Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 22 січня (№ 2). – 15 с.

51. Дудик П. Із синтаксису простого речення : [навч. посібник] / П. Дудик. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 1999. – 297 с.
52. Єрмоленко С. Синтаксис і стилістична семантика : [монографія] / С. Єрмоленко. – Київ : Наук. думка, 1982. – 210 с.
53. Жовна О. «Маленьке життя» [Текст] : [Оповідання] / О. Жовна // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 170-180.
54. Жовтобрюх М. Українська літературна мова / М. Жовтобрюх. – Київ : Наук. думка, 1984. – 255 с.
55. Журавлев А. Технические возможности русского языка в области предметной номинации / А. Журавлев // Способы номинации в современном русском языке. – Москва : Наука, 1988. – С. 50.
56. Журавлева Т. Особенности терминологической номинации / Т. Журавлева. – Донецкий гос. ун-т. – Донецк : Донбасс, 1998. – 252 с.
57. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Морфологія / А. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с.
58. Загнітко А. Система і структура граматичних категорій дієслова / А. Загнітко. – Київ : НМК ВО, 1990. – 51 с.
59. Зимняя Г. Психология обучения народному языку / Г. Зимняя. – Москва: Высш. шк., 1989. – 121 с.
60. Іваницька Н. До питання семантичної «наповнюваності» слів / Н. Іваницька, Л. Коваль // Студії з лінгводидактики : Збірник тез. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2001. – Вип. 2. – С. 147 – 153.
61. Іваницька Н. Кореляція денотативного та конотативного компонентів у семантичній структурі українського дієслова / Н. Іваницька, В. Борецький // Студії української мови : лексикологія, граматика,

лінгводидактика : Збірник наукових праць. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2002. – С. 61 – 66.

62. Іваницька Н. Повнозначне слово в його проекції на денотат / Н. Іваницька // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 48 – 57.

63. Іваницька Н. Типологія семантичних єдностей, утворених дієсловами релятивної семантики / Н. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Філологія [збірник наукових праць / видавн. ред. Іваницька Н.]. – Вінниця, 2006. – Вип. 8. – С. 34 – 39.

64. Іваницька Н. До проблеми «денотат та його словесне значення» / Н. Іваницька // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку. – Запоріжжя, 2006. – С. 79 – 88.

65. Іваницька Н. Повнозначне слово в його проекції на денотат : [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Н. Іваницька. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2007. – 82 с.

66. Іваницька Н. Денотативно-словесний аспект вивчення номінації процесуального денотата / Н. Іваницька, В. Смакота // Філологічні студії : Збірник наукових праць. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2008. – Вип. 6. – С. 101 – 104.

67. Іваницька Н. Номінація процесуального денотата в українській та англійських мовах : Тексти лекцій / Н. Іваницька. – Вінниця. – Вид-во Вінницького державного педагогічного університету, 2010. – 135.

68. Іваницька Н. Б. Автосемантизм дієслова і семантико-синтаксична структура / Н. Б. Іваницька // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : [зб. наук. пр.]. – Вінниця : ВДПУ, 2003. – Вип. 5. – С. 41-46.

69. Іваницька Н. Явище автосемантизації в дієслівній системі української мови / Н. Іваницька // Наукові записки. Серія : Філологія. – Вінниця, 2011. – Вип. 13. – С. 38 – 43.

70. Іваницька Н. Докатегорійне-категорійне тлумачення ознаки «автосемантизм / синсемантизм» у сфері повнозначних слів української мови / Н. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Філологія. Збірник наукових праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця : ВДПУ, 2012. – Вип. 16. – С. 10 – 20.

71. Іваницька Н. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Н. Іваницька // Мовознавство. – 1985. – № 1. – С. 39-43.

72. Іваницька Н. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : монографія / Н. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – 180 с.

73. Іваницька Н. Двоскладне речення в українській мові : монографія / Н. Іваницька. – Київ : «Вища школа», 1986. – 168 с.

74. Іваницька Н. Ресурсоспроможність іменникової словоназви «подія» (синтагматичні виміри) / Н. Іваницька // Наукові записки. Серія : Філологія (Мовознавство). Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського. – 2013. – Вип. 18. – С. 23 – 29.

75. Іваницька Н. Дієслова української та англійської мов у їхній проекції на денотат / Н. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. – 2006. – Вип. 8. – С. 26 – 34.

76. Іваницька Н. Формально-граматична та семантико-синтаксична структура простого речення. Посібник із спецкурсу / Н. Іваницька. – Вінниця : Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2001. – 118 с.

77. Іваницька Н. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення / Н. Іваницька // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 97 – 104 с.

78. Іваницька Н. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці / Н. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2009. – 260 с.
79. Иванова Р. Названия сортов винограда в современном русском языке (к проблеме номинации): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Языки народов РФ» / Р. Иванова. – Пенза, 1973. – 23 с.
80. Каленич В. Двоскладні речення з одновалентними дієслівними предикатами в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Каленич. – Київ, 2007. – 20 с.
81. Клименко Н. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі [Текст] : монографія / Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
82. Колшанский Г. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. Колшанский. – Москва : Наука, 1976. – С. 5 – 31.
83. Колшанский Г. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г. Колшанский // Языковая номинация. Общие вопросы. – Москва : Наука, 1977. – С. 99 – 146.
84. Кочерган М. Слово і контекст / М. Кочерган. – Львів : Вища шк., 1980. – 181с.
85. Кочерган М. Лексична сполучуваність і семна структура слова / М. Кочерган // Мовознавство. – 1984. – № 1. – С. 25-32.
86. Кубрякова Е. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. Кубрякова. – Москва : Наука, 1978. – 115 с.
87. Кубрякова Е. Типы языковых значений / Е. Кубрякова. – Москва : Наука, 1984. – С. 5 – 20.
88. Лейчик В. Люди и слова / В. Лейчик. – Москва : Наука, 1982. – 176 с.

89. Лурия А. Язык и сознание / А. Лурия; под ред. Е. Хомской. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 320 с.
90. Матвіяс І. Іменник в українській мові / І. Матвіяс. – Київ : Рад. школа, 1974. – 184 с.
91. Матіос М. Трояка ружа [Текст] : драматична повість / М. Матіос // Сучасність. – 2002. – № 11. – С. 8 – 20.
92. Матіос М. Вставайте, мамко... 1947. Одне життя (по війні) : оповідання / М. Матіос // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 70 – 72.
93. Мельничук О. Розвиток структури слов'янського речення / О. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 1966. – 324 с.
94. Мещанинов И. Члены предложения и части речи / И. Мещанинов. – Львов : Наука, 1978. – 387 с.
95. Мірченко М. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, просте речення) / М. Мірченко. – Київ : ІЗМН, 1997. – 100 с.
96. Нестеренко І. Явища непрямої номінації в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / І. Нестеренко. – Київ : Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1997. – 17 с.
97. Нестеренко І. Актуалізована номінація осіб (апелятиви) / І. Нестеренко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 61 – 65.
98. Ніколаєва Н. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : Автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Н. Ніколаєва. – Київ : Нац. ун-т ім. М. Драгоманова, 2003. – 25 с.
99. Озерова Н. Лексическая и грамматическая семантика существительного / Н. Озерова. – Київ : Наук. думка, 1990. – 192 с.
100. Плющ М. Граматика української мови : у 2 ч. : Підручник. – Ч. 2 : Синтаксис / М. Плющ. – Київ : Вища школа, 2005. – 127 с.

101. Плющ М. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Плющ. – [2-е вид., доп.]. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 327 с.
102. Портяк В. У снігах [Текст] : новела / В. Портяк // Київ. – 2004. – № 11-12. – С. 130 – 133.
103. Русанівський В. Структура українського дієслова / В. Русанівський. – Київ : Наук. думка. – 1971. – 218 с.
104. Русанівський В. Структура лексичної і граматичної семантики / В. Русанівський; відп. ред. О. Мельничук; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1988. – 240 с.
105. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 706 с.
106. Сучасна українська мова. Синтаксис : Навч. посібник / С. Бевзенко, Л. Литвин, Г. Семеренко. – Київ : Вища шк., 2005. – 270 с.
107. Степаненко М. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення : [монографія] / М. Степаненко. – Київ : Укр. мовно-інформ. фонд, 1997. – 216 с.
108. Стишов О. Номінації осіб у сучасній українській мові / О. Стишов // Мовознавство. – Київ : Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України. – 2012. – № 6. – С. 23 – 37.
109. Таран А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові : тенденції стабілізації нової лексики [Текст] : автореф. дис. к. філол. н. / А. Таран. – Київ, 2010. – 20 с.
110. Тараненко О. Номінація / О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол. : В. Русанівський, О. Тараненко та ін. – Київ : Укр. енцикл., 2002. – С. 385 – 387.
111. Творонович О. Соціальний та індивідуальний зміст у семантиці похідного слова (фактори формування і діапазон дії) / О. Творонович // Мовознавство. – 1992 – № 1. – С. 57 – 62.

112. Телия В. Вторичная номинация и ее виды / В. Телия // Языковая номинация. Виды наименований / Под ред. Б. Серебренникова – Москва : Наука, 1977. – С. 129 – 221.
113. Телия В. Номинация / В. Телия. // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Ярцева. – 2-е изд., доп. – Москва : Рос. энцикл., 1998. – С. 336 – 337.
114. Українська мова. Енциклопедія / Ред. колегія : М. Русанівський, О. Тараненко та ін. – Київ : Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.
115. Уфимцева А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / под. ред. А. Уфимцева, Э. Азнаурова, Е. Кубрякова, В. Телия. – Москва : Наука, 1977. – 359 с.
116. Федорова М. О типах номинации в русском языке / М. Федорова // Вопросы языкознания. – 1979. – №3. – С. 132 – 137
117. Чейф У. Значение и структура языка / У. Чейф ; [пер. с англ. Г. Щура]. – Москва : Прогресс, 1975. – 432 с.
118. Чубань Т. Використання нових теоретичних здобутків українського мовознавства у процесі навчання студентів філологічних факультетів / Т. Чубань // Рідна школа. – 2002. – № 7. – С. 41 – 43.
119. Шульжук К. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Шульжук. – Київ : Вид. центр «Академія», 2004. – 408.